

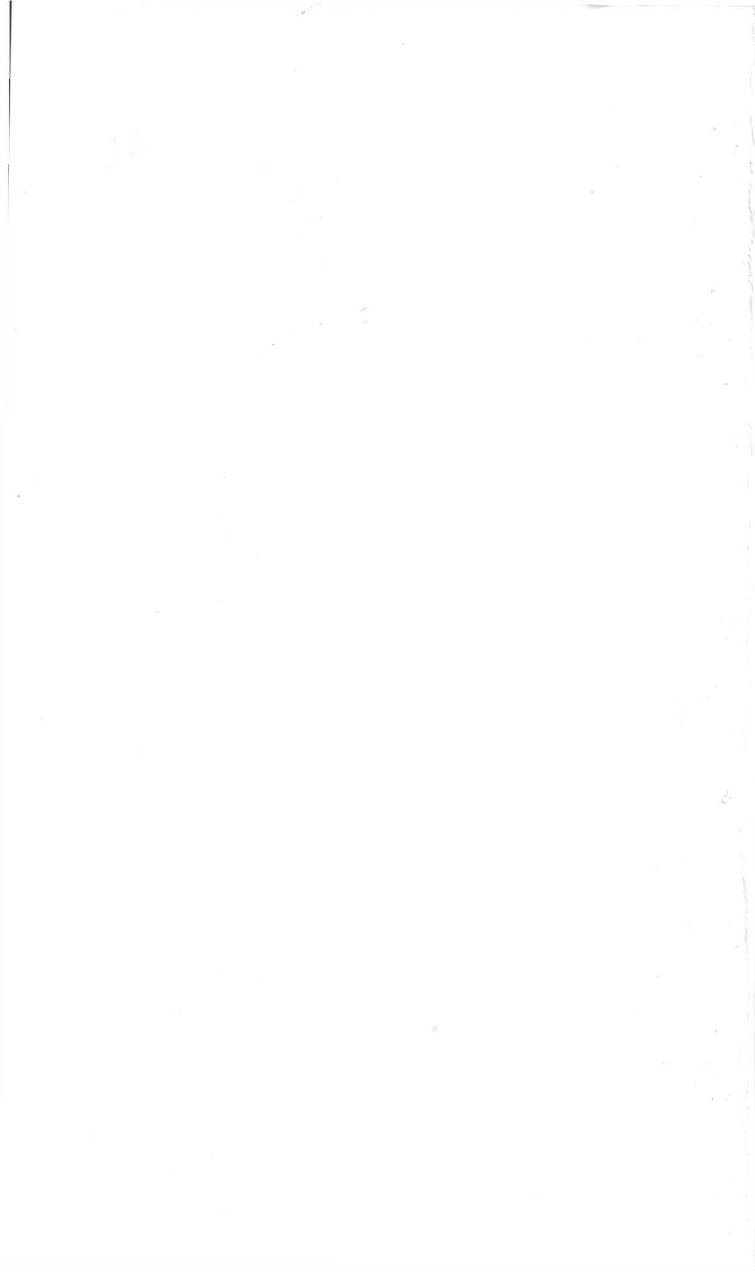

ȘFÂNTUL GHERMAN I
ARHIEPISCOPUL CONSTANTINOPOLULUI

TÂLCUIREA SFINTEI LITURGHII

EDITURA MITROPOLIA OLTENIEI

Sfântul GHERMAN I
Arhiepiscopul Constantinopolului

TÂLCUIREA SFINTEI LITURGHII

TÂLCUIREA SFINTEI
LITURGHII

Publicat în cadrul proiectului "Editura Mitropoliei Ortodoxe Române", în colaborare cu Editura "Dolul", București, 2002.
ISBN 973-7763-07-0

Arhiepiscopul Constantinopolului, Sfântul Gherman I
Tâlcuirea Sfintei Liturghii
București : prof. dr. Nicolae D. Neșușiu
Editura Mitropoliei Ortodoxe Române, 2002

I. Petrescu, Nicolae (trad.)
II. Neșușiu, Nicolae D. (text)

© Editura Mitropolia Olteniei

Redactori: Pr. Sever Negrescu,
Pr. drd. Nicolae Răzvan Stan
Tehnoredactor: Valentin Corneanu
Coperta: Laurențiu Bărbuică

Editura Mitropolia Olteniei
Str. Mitropolit Firmilian, nr. 3
Craiova - Dolj
Tel./Fax: 0251-133246

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

**GHERMAN I, arhiepiscopul Constantinopolului, st.
Tâlcuirea Sfintei Liturghii / sfântul Gherman I,
arhiepiscopul Constantinopolului ; trad.: pr. prof. Nic.
Petrescu ; pref.: pr. prof. dr. Nicolae D. Necula. -
Craiova : Editura Mitropolia Olteniei, 2005
ISBN 973-7763-07-6**

I. Petrescu, Nicolae (trad.)
II. Necula, Nicolae D. (pref.)

Sfântul GHERMAN I
Arhiepiscopul Constantinopolului

TÂLCUIREA SFINTEI LITURGHII

Traducere și note de
Pr. Prof. NIC. PETRESCU
(Prefață de Pr. Prof. Dr. Nicolae D. Necula)

Tipărită cu binecuvântarea
Î.P.S. Teofan
Mitropolitul Olteniei

Editura Mitropolia Olteniei

Știința Chimiei
Atipicarea la Editura Minopolis Cluj

Redactor: Pr. Sorin Negreș
Pr. dr. Nicolae Bănuș
Tehnoredactor: Valentin Ciomaga
Copertă tipografică: Sorinel

TĂLCUIREA SFINTEI ILTURGHII

Traducere și note de
Pr. Prof. NIC. PĂTRUȘCU
(Prețuri de Pr. Prof. Dr. Nicolae D. Niculescu)

Dezvoltarea științelor exacte și aplicate
în România în perioada 1945-1989

ISBN 978-9975-0-0000-0
Editura Minopolis Cluj

1. Nicolae Bănuș
2. Pr. Prof. Dr. Nicolae D. Niculescu

1995
Editura Minopolis Cluj

Prefață

În viața și spiritualitatea ortodoxă, Sfânta Liturghie ocupă un loc cu totul aparte, ea fiind cea mai importantă slujbă a cultului divin public în jurul căreia gravitează întreaga activitate pastorală desfășurată de preot și care constituie izvorul principal al harului și sfințeniei, necesare în procesul de desăvârșire morală spre care tind fiecare slujitor sau credincios al Bisericii. Sfânta Liturghie constituie „zestrea cea mai de preț a Bisericii, slujba sau lucrarea cea mai sfântă pe care o pot săvârși sfințiții slujitori pe pământ și mijlocul cel mai dumnezeiesc și mai indispensabil pe care Mântuitorul ni l-a pus la îndemână spre izbăvirea sufletelor noastre”¹. Ea este soarele cultului creștin ortodox, culmea acestuia și centrul întregii vieți religioase. Ea perpetuează și reactualizează peste veacuri Jertfa Mântuitorului Iisus Hristos pe cruce, prin care ne-a izbăvit din robia păcatului și a morții. Cele două scopuri majore ale Sfintei Liturghii: sfințirea darurilor de pâine și vin și transformarea lor în Trupul și Sângele

¹ Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, *Liturghia specială*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, p. 298.

Domnului, adică săvârșirea jertfei, și împărtășirea credincioșilor cu ele, adică săvârșirea tainei, sunt atinse în fiecare zi de slujire a ei pe sfintele altare, devenind în felul acesta izvor de sfințenie și de har. Pentru acest motiv, ea este centrul cultului creștin, mai presus decât toate lucrările sfințitoare care se săvârșesc în Biserică, taine și ierurgii, izvor al acestora și încununare a lor, formă a cultului de adorație adus lui Dumnezeu și de venerare adus sfinților, și cea mai importantă rugăciune de cerere sau de mijlocire pentru cei vii și cei morți, aflați mereu în comuniunea iubirii². Prin întreaga desfășurare a ritualului ei, bogat în momente și acte de cult, încărcate de un profund simbolism teologic și mistic, Sfânta Liturghie ne înfățișează toată viața și activitatea Mântuitorului Iisus Hristos și etapele principale ale economiei mântuirii. Prin aceasta se creează mediul necesar unei legături și comuniuni mistice cu Dumnezeu, în vederea apropierii de El, făcându-i pe cei care participă la săvârșirea ei să trăiască aievea realitatea prezenței Mântuitorului Iisus Hristos în fiecare Sfântă Liturghie, cu bogăția de daruri pe care o revarsă de fiecare dată prin împărtășirea cu Trupul și Sângele Lui. Iată de ce Sfânta Liturghie este așa

² *Ibidem*, p. 287-298.

de importanță în viața credincioșilor, iar participarea lor la ea rămâne datoria fundamentală a oricărui membru al Bisericii.

Prin săvârșirea și participarea la Sfânta Liturghie, se împlinesc cele trei scopuri fundamentale ale cultului divin public ortodox: cel latreutico-euharistic, adică de preamărire și adorare a lui Dumnezeu, căruia îi aducem rugăciune de laudă, de mulțumire și de cerere, cel harismatic, prin care se mijlocește harul sfințitor asupra credincioșilor și sfințirea vieții lor și cel catehetic, didactic și educativ, de instruire a credincioșilor în învățătura de credință a Bisericii³.

Datorită importanței covârșitoare a Sfintei Liturghii în viața Bisericii și a credincioșilor și din nevoia de a înțelege ceea ce se petrece în timpul săvârșirii acestei dumnezeiești slujbe, pentru a fi cât mai folositoare celor ce participă la ea, s-au născut ideea și necesitatea tâlcuirilor sau comentariilor liturgice, adică un fel de tratate teologice care caută să expună înțelesul tainic al sfintelor slujbe și al celor ce stau în legătură cu ele⁴.

³ Idem, *Liturgica generală*, volumul I, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2002, p. 54-57.

⁴ Diac. Ene Braniște, *Explicarea Sfintei Liturghii după Nicolae Cabasila*, București, 1943, p. 159-173.

Nevoia explicării Sfintei Liturghii a apărut încă de la început în cultul creștin. Cea dintâi explicare a ei o putem socoti pe cea făcută de Sfântul Apostol Pavel în Epistola I către Corinteni, unde spune: „Căci de câte ori veți mânca această pâine și veți bea acest pahar, moartea Domnului vestiți, până când va veni. Astfel, oricine va mânca pâinea aceasta și va bea paharul Domnului cu nevrednicie, va fi vinovat față de trupul și sângele Domnului” (I Corinteni 11, 26-27). Pornind de la această scurtă, dar substanțială și esențială interpretare a Sfintei Euharistii, care se săvârșește în timpul Sfintei Liturghii ca repetare și actualizare a morții pe cruce a Mântuitorului, și de la necesitatea pregătirii sufletești pentru a primi Sfântul Trup și Sânge ale Mântuitorului, recomandare care a rămas valabilă până astăzi, comentariile liturgice s-au înmulțit și diversificat până la adevărate tratate teologice. Ele se deosebesc între ele după forma și conținutul lor. Așa, de pildă, există comentarii verbale care se ocupă de înțelesul sau sensul textului Sfintei Liturghii și comentarii sau explicații doctrinare sau teologice care scot în evidență învățătura de credință sau ideile din textul sau rânduiala Sfintei Liturghii. Altele sunt comentarii mistico-simbolice, care înfățișează sensul riturilor și ceremoniilor liturgice. Unele

dintre ele sunt comentarii cu caracter catehetic, urmărind catehizarea credincioșilor, iar altele au caracter teologic, având drept scop cultivarea speculației teologice. Nu lipsesc nici comentariile polemico-apologetice, care urmăresc justificarea și apărarea practicii și tradiției liturgice ortodoxe, în fața inovațiilor sau ereziilor liturgice. Din mulțimea de astfel de comentarii, de care literatura veche nu duce lipsă, vom menționa pe cele mai importante.

Până în secolul al VI-lea și, mai precis, până la dispariția catehumenatului, explicarea Sfintei Liturghii, a Tainelor și a cultului, în general, s-a făcut prin cateheze, necesare celor care primeau botezul și deveneau creștini. De aceea, primele comentarii liturgice, lăsând la o parte rânduiala liturghiei din prima *Apologie* a Sfântului Iustin Martirul și Filosoful, din secolul al III-lea⁵, încep cu secolele IV-V și au caracter catehetic. Prima lucrare de acest fel o constituie *Catehezele mistagogice* ale Sfântului Chiril al Ierusalimului⁶,

⁵ P.G., t. VI, col. 428-432. Vezi și *Apologeți de limbă greacă*, în colecția „Părinți și Scriitori Bisericești”, vol. 2, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980.

⁶ P.G., t. XXIII, col. 1097-1128 și trad. rom. de Pr. Dumitru Fecioru, în „Izvoarele Ortodoxiei”, București, 1943, p. 560-577.

care explică în mod sistematic și amănunțit Sfânta Liturghie, vorbind despre realitatea prefacerii pâinii și vinului în Trupul și Sângele Mântuitorului, epicleza, caracterul de jertfă al Sfintei Liturghii, împărtășirea celor vii și a celor morți de roadele ei mântuitoare. Sfântul Ioan Gură de Aur, în fragmente din *Omiliile* sale, insistă asupra realității Trupului și Sângelui Mântuitorului⁷, iar Teodor de Mopsuestia a lăsat o valoroasă tâlcuire a Liturghiei, în două din *Omiliile* sale catehetice⁸, explicând marea rugăciune euharistică și evidențiind idei doctrinare privitoare la rolul preotului ca reprezentant al Mântuitorului și al diaconilor ca imagini ale îngerilor. În același timp, în Apus, Sfântul Ambrozie lasă bogate comentarii asupra Sfintelor Taine și asupra Sfintei Liturghii, în lucrările intitulate *Despre Sfintele Taine (De mysteriis și De sacramentis)*⁹.

⁷ Jean Chrysostome, *Huit catéchèses baptismales inédites*. Introd., texte critique, trad et notes par Antoine Wenger, Paris, 1958.

⁸ *Liber ad baptizandos*, ed. de A. Rüker, *Ritus Baptismi et Misae*, Monasterii, 1933, p. 42.

⁹ Ambele editate în P.L., t. XVI, col. 405-426, 427-482; trad. rom. de Pr. Prof. Dr. Ene Braniște și Gh. Voiusa, în „Studii Teologice”, anul 1965, nr. 5-6, și 1967, nr. 9-10; reeditate în Sfântul Ambrozie, *Scrieri*, partea a II-a, colecția

Începând cu ultima parte a secolului al V-lea, tâlcuirile catehetice ale Sfintei Liturghii sunt înlocuite cu cele teologice, care sunt adevărate tratate de speculație teologică. Autorii acestor lucrări se opresc și insistă asupra sensului și rostului ceremoniilor din Sfânta Liturghie, semnificației mistico-simbolice a obiectelor, vaselor, veșmintelor liturgice și a lăcașurilor de cult și, în mod deosebit, asupra ideilor teologice desprinse din rânduiala și textul Sfintei Liturghii.

Prima lucrare de acest fel este cea a lui Dionisie Pseudo-Areopagitul (sec. V-VI), intitulată *Ierarhia bisericească*¹⁰. Socotită drept cea mai veche liturgică creștină, tratatul descrie rânduiala liturghiei și explică sensul ei mistico-simbolic, ca imagine sensibilă și imitare a Liturghiei cerești. Explicarea întregii Liturghii o face însă Sfântul Maxim Mărturisitorul, în binecunoscuta sa lucrare, *Mystagogia*¹¹, care este o

„Părinți și Scriitori Bisericești”, vol. 53, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 8-25.

¹⁰ P.G., t. III, col. 369-584, și trad. rom. de Pr. Cicerone Iordăchescu, Dionisie Pseudo-Areopagitul, *Ierarhia cerească. Ierarhia bisericească*, Chișinău, 1932.

¹¹ P.G., t. XCI, col. 657-718; trad. rom. de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, în „Revista Teologică”, Sibiu, 1944, nr. 3-4 și 7-8, sub titlul *Cosmosul și sufletul, chipuri ale Bisericii*,

tâlcuire mistico-simbolică a lăcașului de cult și a Sfintei Liturghii, evidențind sensul ei mistic și metafizic. Sfântul Anastasie Sinaitul (630-700) a lăsat un *Cuvânt despre sfânta adunare*¹², care este o tâlcuire cu caracter psihologic și moral, în care se evidențiază sensul înfricoșător al misterului prefacerii și al împărtășirii, care cere o participare cu vrednicie la ea. Sfântului Sofronie, Patriarhul Ierusalimului († 644), i se atribuie o tâlcuire intitulată *Cuvânt cuprinzând toată istoria bisericească și descriere amănunțită a tuturor celor ce se săvârșesc în dumnezeiasca slujbă*¹³, deși liturgiștii consideră că ea a fost scrisă în secolele XI-XII. Una din cele mai cunoscute tâlcuiri liturgice este apoi cea atribuită Sfântului Gherman, patriarhul Constantinopolului (715-729), intitulată *Descriere a bisericii și contemplației mistice*, de care ne vom ocupa mai departe. Șirul comentariilor liturgice a fost continuat de către Sfântul Teodor Studitul

reeditată în vol. Sf. Maxim Mărturisitorul, *Mystagogia*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000.

¹² P.G., t. LXXXIX, col. 825-850; trad. rom. de Ștefan și Radu Greceanu, în vol. *Mărgăritare*, București, 1691 și retipărită în 1746 și 1872, p. 331-340.

¹³ P.G., t. LXXXVII, col. 3981-4002; trad. rom. de Pr. Prof. Nicolae Petrescu, în „Mitropolia Olteniei”, anul 1960, nr. 5-6.

(† 826), care a lăsat o scurtă *Tâlcuire a dumnezeieștii Liturghii a celor mai înainte sfințite*¹⁴, care este o expunere a rânduiei acestei slujbe, accentuând nota de misticism proprie ei. De la Teodor, episcop de Andida (sec. XI-XII), a rămas o *Tâlcuire amănunțită a dumnezeieștii Liturghii*¹⁵. Autorul cel mai însemnat care a tâlcuit Sfânta Liturghie, cu vădite preocupări de teologie speculativă, este Sfântul Nicolae Cabasila, din secolul al XIV-lea. De la el a rămas cunoscuta lucrare *Tâlcuire a dumnezeieștii Liturghii*¹⁶. Nicolae Cabasila este considerat culmea scrisului teologic bizantin în domeniul interpretării Sfintei Liturghii. El accentuează sensul mistic și doctrinar care se desprinde din cuprinsul Sfintei Liturghii. Între temele principale ale tâlcuirii, sunt: jertfa euharistică, epicleza, roadele împărtășirii cu Sfintele Taine, participarea celor morți la efectele Sfintei Euharistii, sensul

¹⁴ P.G., t. XCIX, col. 1687-1690.

¹⁵ P.G., t. CXL, col. 417-468; trad. rom. de Pr. Prof. Nicolae Petrescu, în „Biserica Ortodoxă Română”, anul 1971, nr. 3-4.

¹⁶ P.G., t. CL, col. 493-726; trad. rom. de Diac. Ene Braniște, București, 1946; reeditată de Arhiepiscopia Bucureștilor, Editura Anastasia, București, 1996.

pomenirii sfinților la rugăciunile de mijlocire ale anaforalei.

Ultimul mare tâlcuitor original al cultului divin și în special al Sfintei Liturghii este Sfântul Simeon, Arhiepiscopul Tesalonicului, din secolul al XIV-lea, care a lăsat un tratat cu mai multe părți, care sunt lucrări de sine stătătoare. Între acestea figurează și o lucrare cu titlul *Despre Sfânta Liturghie*¹⁷, iar alta intitulată *Despre Sfânta biserică și târnosirea ei*¹⁸.

Tâlcuirea liturgică intitulată *Descriere a bisericii și contemplație mistică*¹⁹, a cărei traducere va fi publicată în continuare, este atribuită Sfântului Gherman, patriarhul Constantinopolului dintre anii 715-729²⁰. El s-a născut în jurul anului 650 și

¹⁷ P.G., t. CLV, col. 253-304; trad. rom. de Toma Teodorescu, *Tractat asupra tuturor dogmelor credinței noastre creștine ortodoxe*, București, 1865, cap. 79-99, p. 89-108.

¹⁸ P.G., t. CLV, col. 305-535; trad. rom. cit., cap. 101-293, p. 109-190.

¹⁹ P.G., t. XCVIII, col. 388-453; trad. rom. de Pr. Prof. Nicolae Petrescu, în „Mitropolia Olteniei”, anul 1974, nr. 9-10; anul 1975, nr. 1-2; anul 1976, nr. 3-4.

²⁰ O introducere despre autor și operă a scris Prof. Ioan Popescu Fierbinți, *Comentariul liturgic al Sfântului Gherman I, arhiepiscopul Constantinopolului. Studiu introductiv*, în „Biserica

descindea dintr-una din cele mai distinse familii din Bizanț. A primit o educație deosebită, urmând una din școlile de drept cele mai de seamă din oraș. Protestând împotriva uciderii tatălui său, amestecat în conflictele politice ale timpului, a fost făcut eunuc, apoi preot la celebra bazilică Sfânta Sofia, pe când avea între 20 și 35 de ani. A jucat un rol important în timpul sinodului ecumenic din 681, care a condamnat monoteismul. Pentru activitatea desfășurată la acest sinod a fost făcut mitropolit de Cizic, dar, retras din scaun, la 712, la presiunile împăratului monotelit, s-a stabilit la Mănăstirea Chora, din Constantinopol. A revenit în scaun după un an, odată cu venirea împăratului ortodox Anastasie, iar în anul 715, după moartea patriarhului Ioan al VI-lea, este ales patriarh al Constantinopolului. De la 725 până la 729 a avut de luptat cu iconoclaștii. La 17 ianuarie 729 și-a dat demisia, respingând iconoclasmul și retrăgându-se la proprietatea sa de la Platarion, unde a murit în jurul anului 733, fiind înmormântat în Mănăstirea Chora.

Sfântul Gherman a scris numeroase lucrări care, în majoritate, au fost arse de iconoclaști.

Ortodoxă Română”, anul LXVI (1948), nr. 3-4, p. 1-153, pe care am folosit-o în lucrarea de față.

Cele păstrate ne arată o sferă largă de preocupări. Astfel, el a scris un tratat intitulat *Despre sinoade și erezii*²¹, *Despre sfârșitul vieții*²², lucrare cu caracter dogmatic, ca și alte trei lucrări de teologie, sub formă de scrisori, dintre care trei se referă la iconoclastism, iar una este adresată armenilor. De la el au rămas și nouă *Omilii*, dintre care șapte se referă la Sfânta Fecioară Maria, una la înmormântarea trupului Domnului, iar ultima la Sfânta Cruce²³. Dintre scrierile cu caracter liturgic, i se atribuie *104 stihiri* și *22 de cânoane*, cuprinzând cel puțin *160 de ode*, răspândite în minee²⁴, și tratatul liturgic de care ne ocupăm. Sunt istorici și teologi care îi atribuie și *Imnul acatist* sau *al Bunevestiri*²⁵.

Cât privește tâlcuirea sa liturgică, multă vreme i-a fost contestată paternitatea, atribuindu-se diferiților autori, însă critica textuală și argumentele istorice, filologice și teologice au stabilit cu exactitate autenticitatea

²¹ P.G., t. XCVIII, col. 40-88.

²² *Ibidem*, col. 89-132.

²³ Prof. Ioan Popescu Fierbinți, *op. cit.*, p. 10.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Pr. Prof. Dr. Ioan G. Coman, *Patrologia*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1956, p. 298.

lucrării, ca aparținând patriarhului Gherman²⁶. Manuscrisele, edițiile și versiunea latină a textului comentariului ne arată că el este autorul lucrării, dar că, după moartea lui, au fost introduse multe interpolarii în textul original, până în secolul al XII-lea.

Deși a fost privită și apreciată diferit de autori, tâlcuirea sa rămâne un „comentariu metodic și substanțial al Sfintei Liturghii”²⁷, precedat de o explicare a simbolismului „diferitelor părți ale bisericii, ornamentelor, obiectelor și vaselor sfinte”²⁸. Pentru timpul său, comentariul Sfântului Gherman a fost apreciat ca un tratat de liturgică substanțial și sistematic.

Ceea ce vrea Sfântul Gherman să scoată în evidență este ideea că liturghia este o „dramă care se petrece în biserică”²⁹, adică drama răscumpărării omului prin suferința Fiului lui Dumnezeu. Această dramă este înfățișată prin simboale, al căror sens Sfântul Gherman urmărea să-l facă cunoscut pe înțelesul tuturor,

²⁶ Prof. Ioan Popescu Fierbinți, *op. cit.*, p. 1-7.

²⁷ S. Salaville, *Liturgies orientales*, Paris, 1932, p. 119.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Sophie Antoniadis, *Place de la liturgie dans la tradition des lettres grecques*, Leiden, 1939, p. 186.

pentru a iniția poporul în tainele mântuirii noastre, prin jertfa Fiului lui Dumnezeu³⁰.

Deși lucrarea nu se împarte în capitole și paragrafe, tâlcuirea are un plan bine stabilit. Din cuprinsul ei putem distinge cinci părți, care tratează aspecte diferite, fiind dependente unele de altele.

Prima parte tratează despre locașul de închinare în general și despre toacă, despre botez și ungerea cu Sfântul Mir, diferitele părți și ornamente ale bisericii: absida, Sfânta Masă, ciboriul, jertfelnicul, altarul, tâmpla, coloanele, grilajurile și amvonul. Se menționează obiceiul orientării către răsărit, în timpul rugăciunii, îngenuncherea și tunderea capului preotului.

Partea a doua tratează despre veșmintele liturgice, care sunt aproape identice cu cele din vremea noastră: stiharul, epitrahilul, brâul, felonul, omoforul, orarul și epigonatul sau bedernița. Tot aici amintește și de câteva din piesele care alcătuiesc îmbrăcămintea monahului: anabolul, cuculiul și mantia.

Partea a treia se ocupă de proscomidie, vasele și obiectele liturgice folosite aici: discul, potirul, copia, ca și materia Sfintei Liturghii: pâinea (prescura) și vinul, de schevofilachion,

³⁰ Prof. Ioan Popescu, *op. cit.*, p. 144.

adică locul unde se păstrează acestea, și de acoperămintele sfintelor vase și ale Sfintei Mese.

Partea a patra explică liturghia catehumenilor, începând cu binecuvântarea și terminând cu rugăciunile pentru cei chemați.

Partea a cincea are ca obiect al tâlcuirii Liturghia credincioșilor, de la imnul heruvimic până la împărtășire. Este cea mai întinsă, mai bogată și mai importantă parte.

Meritul comentariului Sfântului Gherman este acela că redă o liturghie așa cum se săvârșea în timpul său, a cărei rânduială o urmărește pas cu pas. Autorul intenționează să explice ideea centrală a liturghiei, care este comemorarea morții și suferinței Mântuitorului pentru lume. În acest scop, în liturghie se împlinesc două funcții: una comemorativă, de repetare și aducere aminte de toate momentele vieții și activității Mântuitorului pe pământ, și una sfințitoare, desfășurată mai ales în partea a doua a liturghiei credincioșilor, prin împlinirea jertfei, adică sfințirea pâinii și a vinului și transformarea lor în Trupul și Sângele Domnului.

Comentariul liturgic al Sfântului Gherman nu este o elaborare de înaltă și subtilă speculație teologică, ci mai degrabă o explicare pe înțelesul tuturor credincioșilor a liturghiei, a lucrărilor și

obiectelor sfinte, care au fiecare un înțeles sau un sens tainic sau mistic care trebuie cunoscut.

Autorul este preocupat în chip deosebit de acest sens mistic și simbolic pe care fiecare parte, act liturgic, formulă sau gest ori obiect liturgic îl are. Cu toate acestea, interpretarea nu este una simplistă, imaginară, ci bazată pe o învățătură dogmatică și pe o subtilă speculație teologică.

Lăsând la o parte unele lipsuri ale comentariului, cum ar fi trecerea peste unele momente importante din liturghie, interpretarea nepotrivită a binecuvântării poporului de către arhiereu, abuzul de alegorism și dese repetări, ca și interpolările survenite în textul original, tâlcuirea Sfântului Gherman are o valoare deosebită. Ea este, alături de *Mystagogia* Sfântului Maxim, documentul cel mai important din această epocă pentru istoria liturghiei bizantine³¹, dovadă a formei liturghiei ortodoxe din acel timp, identică în toate momentele principale cu cea din zilele noastre. Comentariul Sfântului Gherman rămâne un document foarte prețios pentru dezvoltarea și istoria Liturghiei. Este primul comentariu care explică veșmintele liturgice.

³¹ F. Cayré, art. *St. Gherman*, în „D.T.C”, Paris, 1924, t. VI, col. 1307.

De aceea, publicarea traducerii acestei lucrări așa de importante pentru teologia și viața liturgică este bine venită. Inițiativa laudabilă a Înalț Prea Sfințitului Teofan, Arhiepiscopul Craiovei și Mitropolitul Olteniei, de a tipări o nouă ediție a acestei lucrări valoroase, în minunata traducere a vrednicului de pomenire, eruditul și distinsul profesor de seminar și clasicist, preotul Nicolae Petrescu, este o dovadă a grijii pentru instruirea slujitorilor bisericești în tainele Sfintei Liturghii și pentru catehizarea credincioșilor, care doresc să știe cât mai mult din comoara de învățături a Bisericii noastre, pentru a trăi cu toată intensitatea frumusețea celei mai înălțătoare slujbe ortodoxe și de a se bucura de roadele binefăcătoare ale Sfintei Liturghii asupra sufletelor lor.

Pr. Prof. Dr. Nicolae D. NECULA,

Pr. Prof. Dr. Nicolae D. Neula

Decanul Facultății de Teologie Ortodoxă
„Patriarhul Justinian” a Universității din
București

Nota traducătorului

Titlul complet al acestei opere liturgice, așa cum se găsește în Colecția patristică Migne, P.G. vol. XCVIII, coloanele 383-453, este acesta: «Γερμανοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινοπόλεως Ἱστορία ἐκκλησιαστικὴ καὶ μυστικὴ θεωρία» - *Istorie bisericească și privire mistică a lui Gherman, Arhiepiscopul Constantinopolului*. Este o lucrare de liturgică specială, denumită de teologi «*Teoria mistică*» a lui Gherman. Titlul pe care-l poartă această lucrare este mai larg decât cuprinsul ei, fiindcă aici nu se expune istoria bisericească universală propriu-zisă, ci se tratează despre biserică, lăcaș de închinare, despre veșmintele liturgice și despre slujba Sfintei Liturghii cu cele trei părți ale ei: Proskomidia, Liturghia Catehumenilor și Liturghia Credincioșilor, însoțite de explicațiile cuvenite. Numai într-atât i s-ar putea îndreptăți titlul de «*Istorie bisericească*», întrucât autorul tâlcuiește și istoric faptele liturgice, pe lângă faptul că le tâlcuiește simbolic. Interpretarea mistico-contemplativă domină în Liturghia Catehumenilor și a Credincioșilor.

Criticii liturgiști au desfășurat discuții ample, atât cu privire la autorul lucrării, cât și cu privire la opera în sine. Mare parte din aceste discuții sunt publicate în revista «Biserica

Ortodoxă Română», anul LXVI, 1948, nr. 3-4, martie-aprilie, fără traducerea operei, de Profesorul Ioan Popescu-Fierbinți, și extrase într-o broșură intitulată «*Introducere la Tâlcuirea lui Gherman*». Pentru economie de spațiu, nu mai redăm discuțiile pro și contra ci, urmărind în mod special redarea traducerii comentariului în sine, expunem, cât mai scurt posibil, numai concluziile la care s-a ajuns cu privire la autor și la operă, expuse larg de autorul citat.

Sfântul Gherman I a trăit între anii 650-733. A fost patriarh al Constantinopolului între anii 715-733 și a fost un dârz luptător împotriva iconoclasmului, împreună cu Sfântul Ioan Damaschin. Biserica Ortodoxă îl sărbătorește la 12 mai. A fost un patriarh învățat și, pentru viața lui sfântă și pentru învățătura lui ortodoxă, Biserica l-a trecut în rândul Sfinților Părinți. Majoritatea operelor sale au fost arse de iconoclaști, dar din cele rămase se poate vedea că Sfântul Gherman a fost un mare ierarh cărturar și zelos îndreptător al credinței.

În afară de *Comentariul liturgic*, operele sale rămase catalogate în Colecția Migne sunt următoarele: *Expunere despre sinoade și erezii; Despre sfârșitul vieții; Epistolă către armeni din partea grecilor; Epistole dogmatice; Nouă cuvântări, care sunt omilii cu privire la Sfânta Cruce, la îngroparea Domnului, la*

Sfânta Fecioară (în număr de șapte) și Imne privitoare la Născătoarea de Dumnezeu.

Critica liturgică a recunoscut în cele din urmă autenticitatea *Comentariului liturgic* și îi atribuie o valoare importantă pentru studiul istoriei Liturghiei, socotindu-l «comentar metodic și substanțial al liturghiei» (op. cit., p. 139). «El este, zice F. Gayré, cu *Mistagogia Sfântului Maxim, documentul cel mai important din această epocă pentru istoria literaturii bizantine*» (p. 149).

Acest comentariu are meritul că redă tâlcuirea ortodoxă a tuturor elementelor Sfintei Liturghii din primele opt secole și devine temei de tâlcuire a Sfintei Liturghii și pentru perioada de după Schisma din 1054, când au apărut celelalte tâlcuiri liturgice ale lui Pseudo-Sofronie al Ierusalimului, Teodor de Andida (sec. XII) și a lui Nicolae Cabasila (sec. al XIV-lea).

El contribuie deci la păstrarea învățaturii ortodoxe cu privire la explicarea serviciului divin al Sfintei Liturghii.

Daştea în care, începând din 1948
a fost pusă în aplicare

... în care este vorba de a înlocui, cu toate
eficienţa sa de organizare, adunare a poporului
Timpul lui Hristos, în care a fost, în mod
Hristos, care chemă pe toţi la patimi şi
cucerirea, fiind vorba de arhiepiscopul Său
Boris, de care se vorbeşte în Său cu toate
gândurile care apar în patimile sa
Său, de la începutul I
revizuirea sa, în care se spune
într-o parte că se spune

INTRODUCERE

pe care, ca să văd că pe care, pe care
Aaron, care este pe care
Său, de la începutul
într-o parte că se spune
ceva în patimile sa
într-o parte că se spune
într-o parte că se spune
într-o parte că se spune
într-o parte că se spune
într-o parte că se spune
într-o parte că se spune

... în care este vorba de a înlocui, cu toate
eficienţa sa de organizare, adunare a poporului
Timpul lui Hristos, în care a fost, în mod
Hristos, care chemă pe toţi la patimi şi
cucerirea, fiind vorba de arhiepiscopul Său
Boris, de care se vorbeşte în Său cu toate
gândurile care apar în patimile sa
Său, de la începutul I
revizuirea sa, în care se spune
într-o parte că se spune

Despre biserică, lăcașul divin și despre toacă

Biserica este altar al lui Dumnezeu, templu sfânt, lăcaș de rugăciune, adunare a poporului, Trup al lui Hristos, nume al Lui, mireasă a lui Hristos, care cheamă poporul la pocăință și la rugăciune³², fiind curățită cu apa Sfântului Său Botez și stropită cu sângele Său cel scump și gătită ca o mireasă și pecetluită cu mirul Sfântului Duh, după spusa profetică: «Mir revărsat este numele Tău și spre parfumul mirului Tău vom alerga»³³, fiindcă este «ca mirul pe cap, ce se coboară pe barbă, pe barba lui Aaron, ce se coboară pe marginea veșmântului Său»³⁴. Altfel spus: Biserica este cerul pământesc, întru care locuiește și umblă Dumnezeu cel ceresc, închipuind răstignirea, înmormântarea și învierea lui Hristos, mai preaslăvită decât Cortul mărturiei lui Moise, preînchipuită în Patriarhi, așezată pe temelii în Apostoli, întru care este izbăvirea și Sfintele Sfinților, mai înainte vestită

³² Însuși termenul grecesc ἐκκλησία (latinește ecclesia, franțuzește église), originar din verbul ἐκ - καλέω = a chema la sine din toate părțile, denumeste acțiunea și rostul Bisericii în lume, ca instituție.

³³ *Cântarea Cântărilor*, I, 5.

³⁴ *Psalmul CXXXII*, 2.

în Profeti, prea împodobită în ierarhi și desăvârșită în martiri și înălțată pe tronul cel cu sfințele lor moaște. Altfel spus: Biserica este lăcaș divin, întru care s-a săvârșit jertfa mistică³⁵ cea dătătoare de viață și unde sunt cele dinăuntru ale Sfințeniei (altarului) și sfânta peșteră. Aci este Mormântul și Masa cea hrănitoare de suflet și de viață făcătoare; în ea sunt și mărgăritarele, adică dogmele dumnezeiești ale învățaturii Domnului, adresate către Ucenicii Săi.

Iar bătătorul în toacă este după chipul bătătorului cuielor cu care au străpuns mâinile și picioarele Domnului și sunetul a răsunat până la marginile lumii. Altfel spus: Toaca de lemn simbolizează trâmbițele îngerilor și deșteaptă luptătorii pentru războiul împotriva dușmanilor nevăzuți.

Despre primele două Taine: Botezul și Mirungerea

Botezul este precum a rânduit Dumnezeu prin Moise, zicând: «Coboară-te, dă mărturie poporului acestuia și sfințește-i pe ei și să-și spele hainele lor și să fie pregătiți, ca să se suie în

³⁵ Foișorul în care a avut loc Cina cea de Taină, destinat și ca «Odaie de oaspeți» (Cf. *Marcu*, XVI, 14-15).

munte, la Mine»³⁶. Și iarăși zice Domnul Dumnezeu prin Isaia profetul: «Spălați-vă, curățiți-vă, lepădați răutățile din sufletele voastre»³⁷; și: «Dacă vor fi păcatele voastre ca purpura de roșii, ca zăpada le voi albi»³⁸. Și Același Domn zice iarăși: «Dacă cineva nu va fi născut din apă și din Duh, nu poate să intre în împărăția lui Dumnezeu»³⁹. Și Apostolilor Săi, Domnul le-a vestit zicând: «Mergând în toată lumea, învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui, și al Fiului, și al Sfântului Duh»⁴⁰. Noi am fost botezați întru moartea lui Hristos însuși și întru învierea Lui. Căci prin scufundarea în apă și prin ridicare și prin întreta afundare, noi închipuim și mărturisim îngroparea cea de trei zile și învierea lui Hristos însuși. Ne mai botezăm încă și pentru că El însuși a fost botezat în Iordan de către Ioan.

Faptul că cei botezați sunt unși cu Mir este după untdelemnul cu care erau unși regii, preoții și profeții, precum și Hristos a fost uns, ca împărat și preot, cu ungerea întrupării. Ungerea cu Sfântul Mir mai are loc încă și pentru ca diavolul

³⁶ *Exod*, XIX, 10, 11.

³⁷ *Isaia*, I, 16.

³⁸ *Ibidem*, 17.

³⁹ *Ioan*, III, 5.

⁴⁰ *Matei*, XXVIII, 19.

să nu poată să ne stăpânească pe noi cu puterea păcatului morții, adică moartea cea care a venit asupra noastră prin călcarea poruncii de către Adam.

Apa Botezului este cea care ne înfățișează în mod tainic baia mistică a apei și a focului Duhului Sfânt spre curățirea întinăciunii păcatului nostru și căutarea renașterii și redobândirea vieții veșnice. Prin Botezul acesta, noi primim înfierea, am fost eliberați din robia și din tirania diavolului și am dobândit libertatea Harului Fiului lui Dumnezeu, cu care Har, sfințindu-ne și curățindu-ne prin apă și prin Duh, Domnul Hristos ne-a dus înaintea lui Dumnezeu și Tatăl, zicând: «Părinte drept, iată Eu și pruncii pe care Mi i-ai dat, sfințește-i pe ei întru numele Tău, pe care Mi i-ai dat Mie, pentru ca să fie și ei sfinți și să Te cunoască pe Tine, unicul Dumnezeu adevărat și pe Cel pe Care L-ai trimis, pe Iisus Hristos», ca ei înșiși să fie moștenitori ai împărăției Mele. Despre aceștia zice Tatăl că «Eu voi locui întru ei și Mă voi plimba întru ei și le voi fi lor ca Dumnezeu și ei îmi vor fi Mie ca popor sfințit, drept împărătească preoție»⁴¹. Sfântul Duh însă adeverește făgăduielile ca un martor credincios și

⁴¹ *II Corinteni*, IV, 16; cf. *Levitic*, XXVI, 12.

necuprins, încredințându-ne pe deplin. Iată pecetluirea sfântă. Căci și Sfântul Duh descrie Sfânta Treime în felul unei cărțulii, ca limbă a lui Dumnezeu și Tatăl și «trestie de scriitor ce scrie iscusit»⁴². Însemnând sau gravând deci Duhul Sfânt cu însemnarea lui Hristos, El este Cel Care gravează Crucea lui Hristos, nu cu cerneală și cu hârtie, ci cu Mirul ungerii și întocmai ca într-o tăietură nouă în lespezile inimilor credincioșilor, precum zice Profetul: «Și Eu am scris Legea Mea, zice Dumnezeu, în inimile lor și o voi întipări pe ea pe fruntea lor, pentru ca să le fie însemnată lor lumina feței Mele și ca ei să fie renumiți în tot pământul»⁴³, arătându-ne pe noi și moștenitori ai împărăției Lui, numai dacă ne vom lupta să păzim Sfântul Botez neîntinat și pecetluirea nepătată.

Despre absida Altarului, despre obiectele din Altar

Absida este după peștera din Betleem, unde s-a născut Hristos și după peștera în care a fost îngropat, precum spune Evanghelistul Marcu, că «era o peșteră săpată în piatră și acolo au pus pe Iisus»⁴⁴.

⁴² *Psalmul XLIV*, 2.

⁴³ *Ieremia*, XXXI, 33.

⁴⁴ *Marcu*, XV, 46; cf. *Ioan*, XIX, 41; XI, 38.

Biserica este locul unde se săvârșește jertfa cea mistică vie și unde se săvârșesc cele din înăuntrul peșterii, unde zace mormântul, ținând locul mormântului Aceluia înăuntrul Altarului.

Absida Altarului simbolizează schimbarea locului Crucii, iar baldachinele, semnele deosebitoare⁴⁵. De aceea, amândouă acestea - Sfânta Cruce și baldachinele⁴⁶ - sunt puse cu rațiune în fața liturghisitorilor.

Sfânta Masă ține locul *mormântului* în care a fost pus Hristos; pe ea ni se înfățișează pâinea

⁴⁵ “Ἡ δὲ κόγχη τοῦ θυσιαστηρίου, ἡ μετάθεσις ἐστὶ τοῦ σταυροῦ, οἱ πύργοι δὲ τάσημεῖα”. Baldachinul, acoperișul de deasupra Sfintei Mese, în formă de turn emisferic, purta și numele de turn (πύργος). Deasupra lui era așezată crucea, «cel mai prețios ornament al creștinismului». Bolta baldachinului, care însemnează cerul și crucea de deasupra lui - semnul deosebit al creștinilor - erau puse aci «cu rațiune» deci (λογοθετως) în fața liturghisitorilor (Vezi: Dr. Badea Cireșeanu, *Tezaurul liturgic*, tomul II, București, 1911, p. 140-141; Dr. Vasile Mitrofanovici, *Liturgica Bisericii Ortodoxe*, Cernăuți, 1929, p. 222-223).

⁴⁶ Baldachinul nu se găsea decât la bisericile mari, cum era Sfânta Sofia. A fost introdus în sec. al IV-lea și avea niște pânze care se închideau și se deschideau, ca ușile împărătești de azi, după ritualul liturgic, pentru ca să nu vadă credincioșii toate actele tainice de la Sfânta Masă, deoarece Catapetasma era numai un grilaj înalt, numai până la piept (*Ibidem*).

cea adevărată și cerească, jertfa mistică și nesângeroasă; Hristos, jertfindu-Și Trupul și Sângele Său, le-a dat credincioșilor ca hrană și băutură a vieții veșnice. Ea însăși - Sfânta Masă - mai este și *scaun al lui Dumnezeu*, întru carele Dumnezeu cel ceresc, Cel purtat pe Heruvimi, S-a odihnit, după ce S-a întrupat; mai simbolizează și masa, la care, la Cina cea de Taină, șezând în mijlocul Apostolilor Săi și luând pâine (dospită) și vin, a zis Ucenicilor Săi și Apostolilor: «Luați, mâncați și beți dintru acesta, căci acesta este Trupul Meu și Sângele Meu»⁴⁷. Ea a fost preînchipuită de masa Legii, în care era mana, care este Hristos, Carele s-a coborât din cer. Sfânta Masă este în locul mesei lui Hristos împreună cu învățăceii, iar mărgăritarele⁴⁸ de pe ea simbolizează sfintele dogme ale învățaturii lui Hristos adresate către Ucenici.

Chivotul (artoforul) este locul unde este răstignirea, simbolizează locul în care a fost răstignit Hristos, căci locul răstignirii și vatra (soclul) unde a fost îngropat erau aproape. Dar, pentru ca să fie înfățișate într-un rezumat

⁴⁷ *Matei*, XXVI, 26-28.

⁴⁸ Se numesc, metaforic, mărgăritare, particulele din Sfânta Pâine de pe Sfânta Masă (*Margaritas appellant sacri panis particulas*). Vezi subnotația din *Migne* la locul respectiv.

răstignirea și îngroparea și învierea lui Hristos, s-a orânduit așa în Biserică. Artoforul este și după chivotul Testamentului Domnului, în care se spune că este Sfânta Sfintelor și sfințenia Lui. Pe el - pe chivot - a poruncit Dumnezeu să se facă doi Heruvimi de ambele părți, întorși față în față. Căci «Kib» înseamnă «Chivot», iar «Orion», iluminare a Domnului sau lumina lui Dumnezeu. Altarul simbolizează «izbăvire»; pe el se aducea jertfă pentru păcat, după Sfântul Mormânt al lui Hristos, jertfelnic pe care Hristos s-a adus pe Sine jertfă lui Dumnezeu și Tatăl, prin ofranda Trupului Său, ca un miel jertfit, și ca arhieru, și ca Fiu al Omului, El aducând și fiind adus, drept jertfă mistică și nesângeroasă și jertfindu-Se pentru credincioși ca jertfă rațională, prin care noi am devenit părtași la viața veșnică și fără de moarte. Tocmai pe Mielul acesta L-a preînchipuit în Egipt Moise, spre seară și prin sângele lui a îndepărtat primejdia ce putea lovi poporul. Momentul acesta «către seară» înseamnă că tot către seară a fost înjunghiat adevăratul Miel, Cel ce ridică păcatul lumii prin Crucea Lui Hristos: «Căci și Paștele nostru, Hristos pentru noi S-a jertfit»⁴⁹.

Jertfelnicul este și se numește după jertfelnicul

⁴⁹ I Corinteni, V, 17.

ceresc și spiritual, lângă care fiind prezenți preoții cei de pe pământ, trupești, și slujind Domnului pentru totdeauna, preînchipuie ierarhiile slujitoare, spirituale, ale Puterilor de sus, nemateriale, așa încât se cade ca și aceștia să fie un foc arzător. Căci Fiul lui Dumnezeu și Judecătorul a toate a alcătuit rânduiala celor de pe pământ după slujba celor cerești.

Jețul din altar (Βήμα) este soclu, loc și tron, întru carele Împăratul a toate, Hristos, șade împreună cu Apostolii Săi, precum spune către ei că «voi veți șede pe cele douăsprezece, ca să judecați cele douăsprezece seminții ale lui Israel»⁵⁰.

Tronuri sau scaune se cheamă și predicarea credinței, cu care predică, cei cu curaj au învățat și pe alții, și prin aceasta, ei dobândesc, ca răsplată a predicii, împărăția cerească, fiindcă acolo nu există scaun. *Sintronul* mai indică și cea de a doua venire a Domnului Hristos, în care (sintron) va veni întru slavă să judece viii și morții, dând fiecăruia după fapta sa și să judece toată lumea, precum spune Profetul că «acolo au șezut scaune pentru judecată, scaune peste casa lui David».

⁵⁰ *Matei*, XIX, 28.

Despre iconostas și despre naos

*Cosmetul*⁵¹ (κοσμήτης) reprezintă corabia sfântă din Legea Veche, înfățișând pecetea lui Hristos Cel răstignit, împodobită prin cruce.

Colonadele, adică partea ieșită în afară (centura), care despart Altarul de restul bisericii, sunt cele care arată pe de o parte ceea ce este în exteriorul Altarului, naosul, locul de intrare și ședere al poporului care intră la rugăciune, iar pe de altă parte, ceea ce este în interior, adică Altarul, care înfățișează Sfintele Sfinților, în care intră numai preoții și cei împreună cu ei⁵².

⁵¹ *Cosmetul*, după cum îl arată și numele, era un loc de înfrumusețare. El este prototipul iconostasului (loc de așezare a icoanelor), numit și catapeteasmă sau templu. Din el s-a format deci peretele împodobit cu icoane, care desparte altarul de naos. *Cosmetul* era o stinghie, scândură sau grindă orizontală, de lemn, de marmură sau de metal, de deasupra coloanelor care despărțeau altarul de naos. *Cosmetul* a fost pus dintr-o nevoie practică, de a se întări colonadele care despărțeau altarul de restul bisericii (Vezi: Dr. Vasile Mitrofanovici, *op. cit.*, Cernăuți, 1928, p. 225; și Dr. Badea Cireșeanu, *op. cit.*, tomul II, București, 1911, p. 129).

⁵² *Colonadele* erau niște colonne mici (κίονια), adăugate de împăratul Justinian (527-565) la îngrăditura de grilaj (zăbrele, parmalăcuri, balustrade), care despărțeau Altarul de restul bisericii. Deasupra lor s-a așezat *cosmetul*, cum s-a arătat mai sus. Zăbrelele erau de lemn, împletite ca o plasă, dar alcătuite cu mult gust. Îngrăditura aceasta purta

Grilajele sunt cele care arată locul rugăciunii; prin acestea, pe de o parte, se înseamnă dinafară intrarea poporului, iar pe de altă parte, din interior pe cea care este Sfânta Sfintelor (Sfântul Altar) și numai preoților fiindu-le accesibilă. Grilajele sunt cu adevărat și drept gratii de aramă la Sfântul Mormânt, pentru ca nimeni să nu intre în el (în Sfântul Altar), neatent și la întâmplare.

Amvonul este cel care înfățișează forma pietrei Sfântului Mormânt, pe care îngerul, rostogolind-o de la ușa mormântului, vestea cu glas tare învierea Domnului, mironosițelor. El mai este și după Profetul care zice: «Pe muntele din câmpie ridicăți un semn; ridică-te cel care binevestești și înalță-ți glasul»⁵³, căci un munte este așezat într-un loc câmpenesc și neted.

Despre închinare către răsărit și despre îngenunchere

A ne ruga spre răsărit ni s-a transmis, ca și celelalte, de la Sfinții Apostoli și este așa,

numele de canceli (κάγκελα) și, după Sofronie al Ierusalimului, reprezenta îngrăditura grilajului de la Mormântul Mântuitorului, iar catapeteasma în întregime înseamnă piatra de pe Mormântul Domnului Hristos (Vezi Dr. Vasile Mitrofanovici și Dr. Badea Cireșeanu, *operele citate*, aceleași locuri).

⁵³ *Isaia*, LVIII, 1.

pentru că Soarele spiritual al dreptății, Hristos, Dumnezeuul nostru, a apărut pe pământ în părțile răsăritului soarelui, despre care ne dăm seama prin simțuri, după Profetul care zice: «Răsăritul este numele Lui»⁵⁴, și iarăși: «Închinați-vă Domnului, Celui Care s-a suit pe cerul cerului spre răsărituri»⁵⁵. Și «Să ne închinăm înspre locul în care au șezut picioarele Lui»⁵⁶. Și iarăși: «Vor sta picioarele Domnului pe muntele Domnului, măslinilor, spre răsărituri»⁵⁷. Acestea le spun Profeții, și pentru motivul că noi așteptăm iarăși să redobândim raiul cel din Eden dinspre Răsărituri, și ca unii care primim Răsăritul luminii celei de a doua veniri a Domnului și a nașterii din nou.

Faptul de a nu îngenunchea în ziua Învierii, a sfintei Duminici, înseamnă ridicarea noastră din cădere, săvârșită prin învierea Domnului cea de a treia zi.

Faptul că nu îngenunchem până la Cincizecime înseamnă că cele șapte zile după Sfintele Paști, înmulțite de șapte ori, să le ținem printr-o

⁵⁴ Zabaria, VI, 12.

⁵⁵ Psalmul LXVII, 34.

⁵⁶ Psalmul CXXXI, 7.

⁵⁷ Zabaria, XIV, 4.

înnoire⁵⁸. De șapte ori câte șapte fac patruzeci și nouă și plus Duminica fac cincizeci.

Despre tunderea capului preotului

Tunderea capului preotului și tăietura în formă rotundă în mijlocul părului ține locul coroanei de spini pe care a purtat-o Hristos. Dubla coroană așezată împrejurul capului preotului, din însemnarea părului, închipuiește cinstitul cap al Apostolului Petru, pe care, după ce a fost trimis la predica Domnului și Învățătorului și după ce a fost tuns de cei ce nu credeau în cuvântul lui, ca fiind batjocorit de către aceștia, l-a binecuvântat Învățătorul Hristos și i-a făcut necinstea, cinste și batjocura, întru slavă și i-a pus pe capul lui coroană, nu din pietre prețioase, dar strălucindu-i capul prin piatra și prin stânca credinței lui, mai presus decât aurul și topazul și pietrele prețioase. Apostolii sunt cap (κορυφή) împodobit și coroană a celor douăsprezece pietre. Dar piatră este Apostolul cel prea sfânt, primul ierarh al lui Hristos⁵⁹.

⁵⁸ În *Migne* este cuvântul διακινήσιμος = mișcare. În alte texte este cuvântul διακαινήσιμος (innovatio) = înnoire. Și un cuvânt, și altul dau o explicație judicioasă faptului de a nu îngenunchea în acest interval de timp.

⁵⁹ «Piatră este Apostolul», este o metonimie complexă aici, adică o figură de stil în care mărturisirea de credință a Sfântului Petru (*Matei*, XVI, 16) este numită «piatră», iar

Despre veșmintele preoțești și simbolismul lor

Haina lungă a preotului (στολή) este după veșmântul lung până la picioare al lui Aaron, adică o haină care este o îmbrăcăminte sfântă preacinstită, până la picioare. Ea este în chipul focului, după Profetul care zice: «Cel ce face pe îngerii Săi duhuri și pe slujitorii Lui pară de foc»⁶⁰. Și iarăși: «Cine este acesta, care vine din Edom»⁶¹. Cuvântul «Edom» se tâlcuește «pământesc», sau «slab» sau «roșu». Apoi el adaugă «Roșeala hainelor lui, din via lui Basov. Pentru ce hainele tale sunt roșii și îmbrăcămintea ta ca a unui călcător în teasc»?⁶². Această haină înfățișează veșmântul înmuiat al lui Hristos în sânghiurile trupului Său, pe Crucea Lui cea nepătată. Și iarăși, pentru că Hristos a purtat hlamidă roșie în timpul Patimilor, arhieriei arată

«piatra» este numită «Apostol»; «primul ierarh al lui Hristos» este tot una cu «primul chemat la apostolat» (Matei, IV, 18). Aceasta este interpretarea în cazul că această propoziție îi aparține Patriarhului Gherman. În cazul că nu-i aparține lui, este evident că este un adaus după 1054, cu înțeles ad litteram, cu un scop precis: *primatul papal*.

⁶⁰ Psalmul CIII, 4.

⁶¹ Isaia, LXIII, 1.

⁶² *Ibidem*.

ai Căruia Arhiereu sunt dregători.

Faptul că preoții umblă descinși cu feloanele arată că și Hristos, pornind spre răstignirea pe Cruce, tot așa Își purta Crucea Sa.

În strălucirile de sus ale slujitorilor spirituali, cerești, ale profeților și ierarhilor, sunt douăzeci și patru de preoți și șapte diaconi. Pe de o parte, preoții sunt acoperiți cu veșminte lungi (stole) în felul unor aripi spre imitarea Puterilor Serafimilor, iar pe de altă parte, cântând cu glas puternic imnul de laudă, cu două aripi ale buzelor și ținând în mână cărbunele dumnezeiesc și spiritual, ei poartă adică în mod vizibil pe Hristos, în jertfelnic cu cleștele mâinii.

Diaconii însă, ca tip al Puterilor îngerești, cu aripile subțiri ale orariilor subțiri, aleargă înainte, ca duhuri slujitoare, trimise spre slujire.

Mai întâi, *stiharul*, fiind alb, arată felul de viață strălucită a preotului.

Tivitura marginii mânecilor cu șnururile sau curelușele stiharului, care sunt la mână, înfățișează legătura lui Hristos, pe Care, după ce L-au legat, L-au trimis la arhiereul Caiafa și la Pilat.

Șnururile care sunt în lături simbolizează sângele care a curs din coasta lui Hristos pe Cruce.

Epitrabilul este fâșia cu care era dus legat de către arhiereu și târât înainte, de gât, Hristos, mergând spre patima Sa. Partea dreaptă a

epitrahilului ne înfățișează trestia pe care I-au dat-o batjocoritorii în mâna dreaptă lui Hristos, iar partea cea stângă simbolizează povara Crucii, purtată pe umerii Lui.

Brâul pe care îl încinge preotul înfățișează bună-cuviința cu care Hristos, împărățind, și-a încins puterea măreață a dumnezeirii.

Felonul înfățișează haina purpurie pe care impioșii batjocoritori I-au adus-o lui Iisus. Felonul mai simbolizează și haina cea lungă a Botezului (costumul Botezului).

Omoforul arhierelui este după veșmântul lui Aaron, pe care îl purtau arhierii Legii vechi, care își înfășurau umărul stâng cu niște pânze lungi, după jugul poruncilor lui Hristos. Iar omoforul pe care și-l îmbracă episcopul arată pielea oii pe care Domnul gășind-o rătăcită, a luat-o pe umerii Lui și a numărat-o împreună cu cele nerătăcite. El (episcopul) mai are și cruci, pentru că și Hristos și-a purtat Crucea Sa pe umeri, adică suferința, căci Crucea este simbol al suferinței.

Schima monahicească este spre imitarea Pustnicului și Botezătorului Ioan, fiindcă îmbrăcămintea lui era din peri de cămilă și cingătoarea dimprejurul coapsei lui era de piele.

Tunderea capului în întregime este spre imitarea Sfântului Apostol Iacob, fratele lui Dumnezeu,

și a Apostolului Pavel și a celorlalți.

Mantalele călugărești (anaboleele) sunt după mantalele pe care le purtau ca îmbrăcăminte⁶³.

Culioanele sunt după Apostolul care zice că: «Lumea este răstignită pentru mine și eu pentru lume»⁶⁴.

Iar *mantia călugărească* (κινδύον)⁶⁵ arată, prin desfășurarea ei liberă, viața înaripată, spre imitarea îngerilor, chipul îngeresc, cum se spune.

Iar *pânza de in* cu care liturghisesc diaconii (ὀθόνη)⁶⁶ arată smerenia lui Hristos, pe care a dovedit-o la spălarea picioarelor Ucenicilor.

*Enchirionul*⁶⁷, cel de la brâu, este ștergarul cu

⁶³ Autorul nu spune cine purta aceste veșminte numite αναβόλαια, dar se înțelege că le purtau Apostolii pomeniți mai sus: Sfântul Iacob, Sfântul Pavel etc.

⁶⁴ *Galateni*, VI, 14.

⁶⁵ Este veșmântul arhieresc, pe care-l purtau împărații bizantini, când se încoronau. Este introdus în Biserică în sec. al V-lea. Este purtat de ierarhi, în afară de liturghie, dar este comun și tuturor monahilor (Vezi Dr. Vasile Mitrofanovici, *op. cit.*, p. 883; Dr. Badea Cireșeanu, *op. cit.*, tomul al III-lea, p. 429-431).

⁶⁶ Această bucată de pânză de in a devenit orariul de azi al diaconilor.

⁶⁷ Εγχείριον era un veșmânt de podoabă, din care a ieșit epigonatiul sau bedernița de azi (Pr. V. Gregorian, *Veșmintele liturgice în Biserica ortodoxă*, 1941, Craiova, p. 124, 125).

care Domnul Hristos și-a șters mâinile Lui. S-a născut uzul de a avea arhiereul enchirion la brâu, ca tip al celui care și-a șters mâinile și care a spus: «Eu sunt nevinovat»⁶⁸.

⁶⁸ *Matei*, XXVII, 21.

... ..
... ..
... ..
... ..

II

PROSCOMIDIA

Proskomidia⁶⁹, care are locul în schevofilax, înfățișează locul Căpățânii, în care a fost răstignit Hristos, unde se spune că zace craniul protopărintelui Adam; mai arată că «aproape era mormântul unde a fost răstignit». Locul acesta al Căpățânii a fost preînchipuit în Avraam, când, chemându-l Dumnezeu pe unul din munți, a făcut jertfelnic din pietre și a pus lemne deasupra și a așezat pe fiul său și a adus un berbec în locul lui, ca ardere de tot. Tot așa Dumnezeu și Tatăl, Cel fără de început și Vechi în zile, a adus ca jertfă pe Fiul Său Cel fără de început, Cel Care, în timpurile din urmă, S-a întrupat din Fecioara și Născătoarea de Dumnezeu, din coapsele lui Avraam, după făgăduința jurământului pe care L-a făcut față de el, încât și pentru neamul omenesc, «El n-a cruțat pe Fiul Său Cel iubit și Unul născut, dar pentru noi toți L-a dat»⁷⁰ și a

⁶⁹ Ἡ προσκομιδή (oblatio) = *proaducere*. Aici are înțelesul de loc liturgic, iar mai departe are înțelesul de acțiune de pregătire a darurilor pentru Sfânta Liturghie. Se vede că încă din vremea lui Gherman I (sec. VIII) Proskomidia era un loc în Altar, în Pastoforiul din stânga, numit schevofilax, în stânga Sfintei Mese. Aci erau mese în care se depuneau darurile creștinilor pentru Sfânta Liturghie. (Vezi: Dr. Vasile Mitrofanovici, *op. cit.*, p. 218; Dr. Badea Cireșeanu, *op. cit.*, tomul II, p. 142-143).

⁷⁰ *Romani*, VIII, 32.

pătimit ca Om în trup, dar a rămas nepătimitor în dumnezeire. Și încă, Hristos, mergând spre răstignirea Sa, își purta Crucea și în loc de berbec a fost jertfit Trupul Său cel fără de pată, ca un miel junghiindu-se cu sulita coasta Lui și Arhiereu făcându-se, ca Fiu al Omului și aducându-se pe Sine și fiind adus ca jertfă, ca să ridice pe mulți păcătoși. El a murit ca Om, dar a înviat ca Dumnezeu, pentru care înviere avea slavă mai presus de lume la Dumnezeu și Născătorul.

*Proaducerea (punerea înainte) a pâinii*⁷¹ arată Trupul Domnului, pironit pentru mântuirea noastră, a credincioșilor.

Pâinea consacrată punerii înainte închipuie curățirea lumii și neîntrecuta bogăție a bunătății lui Dumnezeu, pentru că Fiul lui Dumnezeu S-a făcut Om și S-a dat pe Sine jertfă și ofrandă și Trupul Său preț de răscumpărare, jertfă de împăcare pentru viața și mântuirea lumii, pe de o parte, luând întreaga frământătură a firii omenești, în afară de păcat, iar pe de altă parte, proaducându-Se ca pârgă și aleasă și totală roadă

⁷¹ Numai proaducerea Agnețului din pâine, nu toată pâinea, are acest înțeles. De observat că aici este folosit tot cuvântul προσκομιδή (oblatio) = *aducere înainte*, dar aici nu mai are înțelesul de loc liturgic, ci de acțiune a preotului pentru pregătirea Sfântului Trup, cum am anunțat mai sus.

lui Dumnezeu și Tatăl pentru neamul omenesc precum zice: «Eu sunt pâinea care S-a pogorât din cer» și «cel ce mănâncă această pâine va trăi în veac»⁷². Despre aceasta spune și Profetul Ieremia: «Haideți să introducem un lemn în pâinea lui»⁷³, arătând lemnul Crucii, cel înfipt în Trup.

Copia este în locul celei care a împuns coasta Domnului.

Scoaterea agnețului din prescură, cu copia, simbolizează «ca o oaie spre junghiere S-a adus»⁷⁴ și următoarele.

Discul este nășălia pe care este așezat Trupul Domnului de către preot și diacon; aceștia sunt Iosif și Nicodim.

Vinul închipuie sângele care a curs din coasta Domnului. Este și vinul mistic, pe care El l-a dat Ucenicilor la Cină.

⁷² Ioan, VI, 51-52.

⁷³ Ieremia, XI, 19.

⁷⁴ Isaia, LIII, 7. Este de reținut vechimea formei traducerii textului «ca o oaie spre junghiere s-a adus» (sec. VIII), așa cum se găsește și în *Septuaginta* editată de Alfred Rahlfs, Stuttgart, 1965, volumul al II-lea, p. 639 (ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν „,χθῆ). *Biblia românească* 1968, ca și *Liturghiarele românești*, edițiile 1956 și 1967, au tradus acest text altfel decât tradițional: «Ca un miel se aduce spre junghiere și ca o oaie fără de glas înaintea celui ce-o tunde, așa nu și-a deschis gura sa».

Apa închipuie pe cea care a curs din coasta lui Hristos însuși și, prin încălzire, arată căldura Sfântului Duh, iar prin culoarea ei albă, credința curată.

Vinul împreună cu apa simbolizează sângele și apa care au curs din coasta Lui, precum zice Profetul: «Pâine I se va da să mănânce și apă cu băutură curată»⁷⁵.

În locul suliței care a împuns pe Hristos, pe Cruce, folosită de către Longhinus, este *copia* însăși.

Pâinea și potirul propriu și adevărat sunt spre imitarea Cinei celei de Taină, la care Hristos a luat pâine și vin și a zis: «Luați, mâncați și beți din acesta toți. Acesta este Trupul Meu și Sângele»⁷⁶, arătând că pe noi ne-a făcut părtași ai morții și ai învierii și ai slavei Lui.

Prescuroa, cea numită și *artos* și *binecuvântare* și *pârgă*, din care se taie Trupul Domnului, se ia ca simbol al Pururea Fecioarei și Născătoarei de Dumnezeu, Acea Care, după buna plăcere a Tatălui și voința Fiului Însuși și Cuvântul și venirea Sfântului Duh, primind pe Unul din Sfânta Treime, Fiul lui Dumnezeu și Cuvântul, a născut pe Dumnezeu desăvârșit și Om desăvârșit.

⁷⁵ *Isaia*, XXX, 16.

⁷⁶ *Matei*, XXVI, 26.

Și iarăși, precum Dumnezeu, Cel mai presus de materie, luând Trup din aceasta (din Sfânta Fecioară), într-o singură persoană, era Dumnezeu și Om adevărat, asemenea nouă, dar fără de păcat, tot așa și Trupul Domnului, ca dintr-un oarecare pântece și carne a trupului fecioresc (eu vorbesc despre întreaga pâine, binecuvântare și prescură) se taie de către diacon⁷⁷, cum a primit (prin tradiție) Biserica cea Mare⁷⁸, cu un cuțit oarecare, pe care îl numesc și copie, deși încă nu este momentul acesteia și așa, în mod special ipostatic, se scoate din mijlocul acesteia. Totuși diaconul, care săvârșește aceasta, după ce a pregătit împreună cu aceasta (adică cu pâinea) și (materia) ce va să se săvârșească Sânge

⁷⁷ De observat că și diaconul, în secolul al VIII-lea, după o veche tradiție, avea dreptul de a proscomidi, cu excepția Rugăciunii punerii înainte, pe care o citea preotul. Și Teodor de Andida (sec. XII-XIII) menționează în Comentariul său liturgic această practică, adăugând și el: «așa cum a practicat Biserica cea Mare». Rugăciunea proscomidiei, continuă el, se citește de către preot (Vezi «Comentariul liturgic al lui Teodor, episcop de Andida», cap. IX și X, prezentare și traducere de Pr. Nic. Petrescu, în rev. «Biserica Ortodoxă Română», nr. 3-4, 1971).

⁷⁸ Biserica cea Mare este Biserica Sfânta Sofia din Constantinopol, pe atunci Catedrala Patriarhiei Ecumenice.

domnesc, în momentul corespunzător Patimii, prin venirea Duhului de viață făcător, le lasă pe acestea la Proscomidie, în timp ce preotul rostește Rugăciunea.

Și însuși diaconul, tăind Sfântul Trup din prescură, imită pe îngerul care a spus Fecioarei: «Bucură-te». Cu toate că și preoții taie aceasta, nu este ceva de mirare, căci trebuie să vedem practicile Bisericii celei Mari (a Constantinopolului). Tot așa, se lasă Sfântul Trup la *Protesa*⁷⁹, ca în Betleem, unde S-a născut Hristos, «alé Cărui ieșiri au fost de la început, din zilele veacului»⁸⁰ tot ca și în Nazaret.

Pe lângă aceasta, *Protesa* (proscomidia) mai simbolizează locul viețuirii (Domnului Hristos)

⁷⁹ *Protesa* (πρόθεσις) era cămara corespunzătoare proscomidiei de azi, în care se afla masa pe care se puneau ofrandele credincioșilor, pentru ca din ele să se aleagă cele pentru Sfânta Euharistie. Ambele cuvinte, «proscomidie» și «protesă», înseamnă «punere înainte». Denumirea încăperii dinspre miazănoapte (ca și a celei dinspre miazăzi) de Sfânta Masă, unde se afla masa numită proscomidie și cămara numită protesă se numea *pastoforie*, adică loc de depozitat și păstrat cele necesare pentru Sfânta Euharistie (Vezi: Dr. Vasile Mitrofanovici și Dr. Badea Cireșeanu, operele și locurile citate la nota 38).

⁸⁰ *Mibeia*, V, 2.

în Capernaum⁸¹. Din cauza aceasta, noi am spus mai înainte, în introducere, că un fapt dintre cele închipuite acum se referă la două și chiar la trei dintre cele care s-au celebrat atunci, și, ca să vorbim pe scurt, Protesa simbolizează timpul de treizeci de ani dinainte de Botez și felul de viață al Său.

Potirul este în locul vasului care a primit sângele vărsat din preacurata coastă împunsă și mirul parfumat, scurs, al mâinilor și picioarelor lui Hristos, iar craterul (cupa conică) simbolizează paharul izbăvitor pe care l-a dat Ucenicilor Lui la Cină.

Potirul, iarăși, simbolizează cupa pe care o descrie în mod special; desigur că Înțelepciunea și Fiul lui Dumnezeu a amestecat Sângele Său în locul vinului aceluia și l-a pus la Sfânta Masă a Lui, zicând tuturor: «Beți dintru acesta toți», în locul vinului cel amestecat, spre iertarea păcatelor și spre viața veșnică.

*Pastoforiul dinspre miazănoapte*⁸² (Protesa - Proscomidiarul) unde se săvârșește proscomidia

⁸¹ Capernaumul este numit «orașul Său» (*Matei*, IX, 1).

⁸² În textul grec „ὁ σκευοφυλάκιον” denumire pentru pastoforiul din parte de miazăzi a Altarului, unde se păstrau, ca și azi, veșmintele și odoarele liturgice. Aici, această denumire are înțeles de pastoforiul cel dinspre miazănoapte.

este în locul Căpățânii.

*Ilitonul*⁸³ înseamnă giulgiul cu care a fost învelit Trupul lui Hristos, coborât de pe Cruce și pus în mormânt.

Și *acoperământul de deasupra al Domnului* (ἡ κόλνυσις) mai însemnează giulgiul cu care au înfășurat Trupul lui Hristos. Acoperământul Discului este și în locul mahramei care era pe fața însăși a Domnului, acoperind-o, în mormânt.

Perdeaua sau aerul, adică al treilea acoperământ (τὸ καταπέτασμα - ὁ ἄηρ) este și se spune că este în locul pietrei cu care Iosif a întărit mormântul, pe care l-a pecetluit lespeda custodiei.

Iată, Hristos a fost răstignit, Viața s-a îngropat, Mormântul a fost pecetluit.

Și îndată *cădelnița* (aducându-se) arată înmormântarea lui Hristos, iar focul, dumnezeirea Sa. Fumul cel binemirositor arată mireasma cea cu bun miros, revărsată, a Sfântului Duh, căci «cădelnița» (θυμιατήρ)⁸⁴ se tălmăcește «bucurie prea bine mirositoare».

Tămâia ține locul aromatelor pe care le

⁸³ Είλητόν, de la ειλέω = *învelesc, năframă*, de regulă de in, în care se învește Sfântul Antimis.

⁸⁴ De la: θυμήρης-ες (θνμάρης-ες) = *plăcut, agreabil, iubit*; θυμιάω = *a arde parfumuri (ca să producă fum)*.

aduceau pentru îngroparea Domnului, căci smirna și tămâia magilor este rugăciunea curată a faptelor bune, din care purcede mireasma cea cu bun miros, precum zice Apostolul: «Noi suntem bună mireasmă a lui Hristos»⁸⁵.

Deci să cunoașteți toți preoții care vă apropiați de Jertfelnic (Altar) și săvârșiți jertfa cea fără de sânge că noi vestim Patimile cele dătătoare de viață ale lui Hristos. Așadar, se dă momentul precis de către arhiereu, preotului, care va să înceapă Sfânta Liturghie. Acest moment înfățișează timpul care a fost anunțat mai dinainte de Profetul Isaia, cu privire la nașterea Înaintemergătorului Ioan și cu privire la venirea lui Hristos la noi.

Iar *preotul care face începutul Sfintei Liturghii* închipuiește pe Înaintemergătorul și Botezătorul Ioan, care și-a început predica sa zicând: «Pocăiți-vă, căci s-a apropiat împărăția cerurilor»⁸⁶ și botezându-i pe toți care veneau la el.

Diaconii sunt păstorii, iar preoții, îngerii (de la Nașterea Domnului).

⁸⁵ *II Corinteni*, II, 15.

⁸⁶ *Matei*, III, 2.

aducendo penam inoparata. Jomianus, etc.

... in hoc ...

... in hoc ...

... in hoc ...

... in hoc ...

De la anul 1864 până în prezent.

Prima ediție a fost tipărită în anul 1864 în București la tipografia lui...

Așfel, dintr-o dată s-a deschis o nouă eră pentru țara noastră. Pentru aceasta, nu trebuie să uităm de cele două surse de inspirație și de susținere: Dumnezeu și poporul românesc. Deci, pentru a putea realiza această lucrare de mare importanță, am avut în vedere...

III

LITURGHIA CATEHUMENILOR

În această lucrare am încercat să prezint în mod clar și concis, dar și înțelegător, liturghia catehumenilor. Aceasta este o parte foarte importantă din viața bisericii noastre, care are la bază învățăturile lui Dumnezeu și ale Sfinților Părinți. Prin această liturghie, catehumenii sunt pregătiți să primească sacramentele și să se unească cu poporul lui Dumnezeu în viața sa sfântă. Este o lucrare de mare importanță, care trebuie să fie înțeleasă și practică de toți cei care aparțin Bisericii noastre.

Ca urmare a acestei lucrări, am scris și câteva cuvinte despre viața de familie și despre cum să ne comportăm în lume. Aceasta este o lucrare de mare importanță, care trebuie să fie înțeleasă și practică de toți cei care aparțin Bisericii noastre.

III

LITURGIA CATHOLICORUM

Diaconul: «*Binecuvintează, Stăpâne*».

Preotul: «*Binecuvântată este împărăția Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh*».

Astfel, dintre cele către Dumnezeu, doxologia are primul loc. Pentru aceasta, mai înainte de orice rugăciune și vorbire sfântă, preotul proslăvește pe Dumnezeu. Deci, pentru ce slăvește el pe Dumnezeu de trei ori și nu o singură dată?

El nu zice «Binecuvântat este Dumnezeu» sau «Binecuvântată este împărăția lui Dumnezeu», ci, distingând Persoanele, zice: «*Binecuvântată este împărăția Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh*», fiindcă prin întruparea cea dintâi a Domnului, oamenii au învățat că Dumnezeu este în trei Persoane, însă cele săvârșite prin această binecuvântare sunt introduceri în misterele întrupării Domnului, de unde, în introducerile acestora, trebuia să strălucească și să fie vestită Treimea. Dumnezeu este proslăvit de Puterile de sus în întreite cântări sfinte și împărăția lui Hristos este binecuvântată de oameni, Care (Hristos), cu puterea dumnezeirii Sale, a despuiat iadul și ne-a eliberat pe noi.

Cuvântul «*Amin*» înseamnă «cu adevărat», sau «fiel».

«*În vecii vecilor*» arată că fumul cetății Babilonului și pe locuitorii ei (ai acestei cetăți),

prin pedeapsă, i-a încărcat de binefaceri, săvârșind curățirea de păcat.

Diaconul: «*Cu pace Domnului să ne rugăm*».

După doxologie, el rostește cererea, căci «noi nu știm să ne rugăm așa cum trebuie». Și, pentru ca să nu bolborosim multe vorbe, el ne învață pe noi cele ce trebuie pentru rugăciune, că trebuie să ne rugăm în pace, nemărturisind mai întâi, nici mulțumind lui Dumnezeu, fiindcă odată cu pronunțarea «cu pace», el a cuprins și pe acelea (mărturisirea și mulțumirea), dacă cumva cineva ar voi să iscodească cu de-amănuntul. Acum el ne învață că mai întâi se cade să cerem pacea de sus și mântuirea sufletelor noastre. Așa ne-a poruncit Hristos să cerem: să rostim rugăciunile cu mintea liniștită? «Pe Prea Sfânta, Prea curata» și celelalte. Inițiindu-ne în faptele tuturor sfinților, unul pe altul și toată viața noastră, cu faptele noastre cele bune, lui Hristos, Dumnezeu, să I-o dăm.

Antifoanele simbolizează prezicerile Profeților, care anunță venirea Fiului lui Dumnezeu pe pământ, cea din Fecioara, strigând: «Dumnezeul nostru pe pământ S-a arătat și întru podoabă S-a îmbrăcat», arătând deci întruparea Lui, pe care noi o mărturisim, primind-o și învățând-o prin slujitorii și martorii oculari ai Cuvântului, care au devenit Apostoli. Noi trebuie să știm că la

începutul oricărei slujbe de dimineață și de seară, mai întâi se cântă psalmii Vechiului Testament, apoi cântările noului Har, întrucât Vechiul Testament a precedat, al cărui Legiutor a fost Acesta, Cel ce S-a născut în zilele de demult, ca să aibă cunoștință toți, că unul și același Dumnezeu și Stăpân este, Cel Care și pe acestea și pe acelea le-a legiuit, Hristos.

Antifonul întâi: «Bine este a ne mărturisii Domnului». Bine este să-I arătăm Domnului faptele noastre, cele după inimă. «Și a cânta numele Tău, Preaînalt»⁸⁷. Cu cântare se cade să rostim imnurile pe care Ți le aducem Ție. «Pentru ca să vestim dis-de-dimineață mila Ta și adevărul Tău toată noaptea»; pentru ca să arătăm clar felul cum am fost miluiți și să punem înainte adevărul faptelor Tale împotriva oricărui păcat. «Că drept este Domnul Dumnezeul nostru»; fiindcă adevărat este Domnul Dumnezeul nostru. «Și nu este nedreptate întru El». Și nimic nu este fals la Dumnezeu.

«Iară și iară cu pace Domnului să ne rugăm». Mereu, mereu să ne rugăm Domnului cu mintea liniștită.

Cu glas înalt: «Că a Ta este stăpânirea și a Ta este împărăția și puterea și slava, a Tatălui și a Fiului

⁸⁷ Ps. XCI, 1, 2, 15.

și a Sfântului Dub, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin». Că a Ta este stăpânirea și împărăția tuturor celor văzute și celor nevăzute și pentru aceasta, noi cei de pe pământ, toți laolaltă, îți adresăm neîncetat mulțumire și slavă acum și pururea și în vecii vecilor. «Amin» înseamnă: «cu adevărat» sau «fiel!».

*Antifonul al doilea*⁸⁸. «Domnul a împărățit, întru podoabă S-a îmbrăcat». Domnul a împărățit peste ceruri și a scăpat pe poporul cel credincios prin propriul Său sânge și a ieșit la război împotriva diavolului. «Și a întărit lumea, care nu se va clăti». El a întărit Biserica cea de pe tot pământul în credința în El și porțile iadului nu o vor birui. «Mărturiile Tale s-au întărit foarte; casei Tale se cuvine sfințenie, Doamne». Patimile Tale au fost crezute în lume; poporului Tău se cuvine Harul Tău în veacurile nesfârșite. S-a adăugat la sfârșitul antifonului întâi aceasta: «Pentru rugăciunile Născătoarei de Dumnezeu, mântuiește-ne pre noi». Pentru care motiv, decât ca cele spuse mai înainte cu privire la chipul Pururea Fecioarei să confirme că ea însăși a făcut începutul slujirii înseși și al iconomieii celei adevărate? Cântarea finală a celui de al doilea antifon: «Pentru rugăciunile Sfinților Tăi». Fiindcă

⁸⁸ *Psalmul XCII*, 1, 2, 6.

noi săvârșim Sfânta Liturghie pentru mântuirea sufletelor și iertarea păcatelor, de bună seamă că noi chemăm în ajutor în rugăciune pe Maica Domnului ca pe cea care este mai presus de toți Sfinții și decât însăși Puterile cerești, și după aceea pe cei care au fost bineplăcuți Fiului Acesteia.

Troparul care se zice la sfârșitul antifonului al doilea, «Unule născut, Fiule și Cuvântul lui Dumnezeu» și celelalte, este facerea lui Iosif și Nicodim. Căci ei, luând pe Domnul ca să-L îngroape, au fost inspirați la această facere de la cinstitul și de viață făcătorul Trup al Domnului și de la dumnezeirea cea nedespărțită din el. Unii spun că acest tropar a fost rostit cu glas tare prin dumnezeiască inspirație a împăratului Justinian, troparul însuși armonizându-se foarte mult cu simbolurile Nașterii lui Hristos. Căci Acesta, spune troparul, este Cel născut, fiind și unicul Fiu născut și Cuvânt al Tatălui Cel fără de început, Carele pentru a noastră mântuire, primind să se întrupeze din Sfânta Născătoare de Dumnezeu, dumnezeirea rămânând neschimbată și neamestecată, este Unul din Sfânta Treime, întrupându-Se, și primind să fie răstignit, Care este împreună slăvit și în imnul Trisaghion de către Puterile spirituale și cerești. El S-a întrupat, coborându-Se, fără nici o

schimbare și fără despărțire de sânurile părintești. Acesta este deci Cel care ne mântuiește pe noi.

Diaconul: *«Iară și iară cu pace».*

Preotul, cu glas tare: *«Că bun și iubitor de oameni Dumnezeu ești și Ție slavă înălțăm, Tatălui și Fiului și Sfântului Duh, amin».*

Noi spunem că Tu ești Dumnezeu bun și iubitor de oameni, fiindcă ai trimis Izbăvitor în lume pe Fiul Tău. Pentru aceasta îți înălțăm slavă și mulțumire, adică Ție le proaducem acum și pururea și în veci.

*Antifonul al treilea*⁸⁹: «Veniți să ne bucurăm de Domnul». Veniți să ne umplem de tot harul în Domnul. «Să-I cântăm cântare de bucurie lui Dumnezeu, Mântuitorul nostru». Să ne rugăm cu lacrimi Dumnezeului nostru Iisus. «Să venim înaintea feței Lui întru mărturisire și să-I cântăm în psalmi cântare de bucurie». Și înainte de cea de a doua venire a Sa să ne rugăm Lui, să-L rugăm, cântându-I psalmi. «Că Dumnezeu este mare Domn și mare împărat peste tot pământul». Mare Dumnezeu este Iisus Hristos, precum zice Apostolul, atunci când grăiește despre «Arătarea Marelui Dumnezeu și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, Carele S-a

⁸⁹ *Psalmul XCIV*, 1-5.

dat pe Sine pentru noi»⁹⁰, și a împărățit peste toate neamurile și va împărăți prin credința lor în El. «Că nu va îndepărta Domnul pe poporul Său, fiindcă în mâna Lui sunt hotarele pământului și înălțimile munților Lui», adică poporul credincios și ceilalți profeți. «Că a Lui este mărirea și El a făcut-o pe ea». Că a Lui este toată mulțimea de oameni și El însuși i-a creat mai dinainte pe ei și iarăși i-a înnoit pe ei prin Botezul Lui (instituit de El). «Și uscatul l-au creat mâinile Lui». Și inima tuturor credincioșilor a creat-o Duhul cel Sfânt al Lui, prin baia nesticăciunii.

Vohodul cel mic cu Evanghelia ne arată cea de a doua venire (parusia) a Fiului lui Dumnezeu, precum și intrarea Sa în această lume, după cum spune Apostolul: «Când [Dumnezeu-Tatăl] a adus în lume pe Cel întâi născut al Său, a zis: Să se închine Lui toți îngerii lui Dumnezeu»⁹¹.

După aceea, arhiereul, arătând și prin veșmântul său cel lung (stola) veșmântul trupului lui Hristos, cel roșu și sângeriu, pe care l-a purtat Cel nematerial și Dumnezeu ca pe o haină purpurie vopsită de sânghiurile prea curate ale Născătoarei de Dumnezeu, mai arată încă și

⁹⁰ *Tit*, II, 13-14.

⁹¹ *Evrei*, 1, 6.

[faptul] că a luat oaia cea rătăcită pe umerii Săi, îmbrăcămîntea cea veche a frămîntăturii lui Adam, [El fiind] Păstorul cel bun, Carele paște pe Israel cu toiagul crucii Sale, fiind înfășurat în scutece și fiind pus, nu în ieslea animalelor necuvântătoare, ci pe masa înțelegătoare (rațională) a celor care cred. Pe Acesta, la nașterea Sa oștile îngerești L-au lăudat cu cântări, zicând: «Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pămînt pace, întru oameni bunăvoire»⁹² și «Tot pămîntul să se închine Ție și Ție să-Ți cânte psalmi»⁹³. Și toți supunându-se zic: «Veniți să ne închinăm și să cădem înaintea Lui; mîntuiește-ne pe noi, Fiul lui Dumnezeu». Mai întîi, Lui să-I plecăm genunchii, ca fiind vinovați, și atunci să-I cerem iertare de cele ce I-am greșit și să predicăm venirea Lui (parusia), oare ne-a fost arătată nouă prin harul Domnului nostru Iisus Hristos. Altfel, despre Vohod: Eu cred că intrarea Arhiereului simbolizează arătarea la Iordan și descoperirea lui Hristos, Dumnezeul nostru. Căci pînă la aceasta, deși era prezent, arhiereul nu era încă arătat și cunoscut tuturor, nici șezînd în mijloc și săvârșind cele minunate și extraordinare. Dar preotul Legii

⁹² *Luca*, II, 14, 15.

⁹³ *Psalmul LXV*, 4.

Vechi, prinzând momentul, întocmai ca un înaintemergător, săvârșea botezul pocăinței. Acesta, văzând că a intrat arhiereul, se retrage, zicându-și întru sine însuși, în tăcere, cam același lucru pe care l-a spus și Ioan Botezătorul: «Se cade ca Acesta să crească, iar eu să mă micșorez»⁹⁴, și îndată îi cedează locul arhiereului, ca să săvârșească pe cele mai mari. Acesta, și zice: «Că sfânt ești, Dumnezeuul nostru».

Imnul Trisaghion este așa precum l-au rostit îngerii acolo. «Cât s-au mărit lucrurile Tale, Doamnel!» și «Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu!» Căci aici este așa cum a fost atunci când Magii, aducându-I daruri lui Hristos: credință, nădejde și dragoste, ca aur, tămâie și smirună, cântau cu glas tare, cu credință, cântarea celor fără de trupuri și zicând: «*Sfinte Dumnezeule*», Dumnezeuul, adică Tatăl; «*Sfinte tare*», Fiul și Cuvântul, pentru că înlănțuind pe cel împotriva noastră, diavolul cel tare, a desființat prin Cruce pe cel care are puterea morții și ne-a dăruit viața și tăria și puterea de a călca peste el (peste diavol), «*Sfinte fără de moarte*», Duhul cel Sfânt, Cel de viață făcător, prin Care toată făptura ia viața și cu putere și strigare zice: «*Miluește-ne pre noi*». Mângâietorul, Duhul cel

⁹⁴ Ioan, III, 30.

Sfânt și al adevărului, Cel Care săvârșește și Care totdeauna se revarsă peste fiii Bisericii și îi miluiește și îi face nemuritori prin Botez.

Altfel: «*Sfinte Dumnezeule*», adică Tatăl, Cel Ce este, și era, și va fi, Cel care, vorbind odinioară cu Moise, a zis: «Eu sunt Cel ce sunt»⁹⁵, Carele voiesc să jertfesc vițelul pentru voi. «*Sfinte tare*», Fiul și Cuvântul lui Dumnezeu, Care exista la început la Dumnezeu, prin Care toate s-au făcut⁹⁶ și Vițelul, Care totdeauna de bunăvoie jertfindu-se și totdeauna fiind viu. De aceea: «Era la început la Dumnezeu, prin Care toate s-au făcut» și în același timp: «Vițelul, Care totdeauna se jertfește de bunăvoie și totdeauna fiind viu și rămânând același», simbolizează nemurirea care cuprinde în sine începutul, și cele de la mijloc, și cele de la sfârșituri ale tuturor celor ce există.

Astfel: «*Sfinte tare*», Fiul și Cuvântul lui Dumnezeu este tare, precum tare este și ca înțelepciune și putere a lui Dumnezeu⁹⁷, după Apostolul care spune: «Fiul și Cuvântul lui Dumnezeu, tare și puternic și viu și lucrător» și

⁹⁵ *Exod*, III, 14.

⁹⁶ *Ioan* I, 1, 3.

⁹⁷ *I Corinteni*, 1, 24.

«mai tăietor decât sabia cu două tăişuri»⁹⁸ și celelalte. «*Sfinte fără de moarte*» se referă la Cel ce cuprinde în Sine începutul și sfârșitul tuturor celor ce există.

Se rostește de trei ori Trisaghionul, fiindcă aceste *trei «Sfinte»* se potrivesc și pentru fiecare dintre cele trei persoane ale unei singure dumnezeiri. Căci fiecare dintre acestea este și sfântă, și tare, și fără de moarte. Pe de altă parte, cele trei au o singură natură și ființă, iar pe de altă parte, ele au un nume comun, dumnezeirea, deși fiecare dintre cele trei persoane se numește Dumnezeu desăvârșit. Prin aceste scurte cuvinte se înțelege bine și cuvântul așa cum a fost spus de marele Teolog: «Căci se desparte în mod nedespărțit (ἀδιαρέτως) ca să spun așa, și se unește în mod despărțit (διηρημένως). Și în altă parte, același: «Nu ajung să înțeleg Uniunea și sunt cuprins de strălucirea Treimii; nu ajung să despart pe Cele trei și sunt dus spre Uniune». Dar să nu socotească cineva, auzind aceste mărturii ale Trisaghionului, că Trisaghionul și-a luat începutul de la întruparea lui Hristos și Dumnezeuul nostru. Chiar de demult, el fusese prezis de către Profeții și grăitorii de Dumnezeu, în mod tainic, adică de către Duhul Sfânt. David,

⁹⁸ *Evrei*, IV, 12.

învăţând şi chipul şi spusele Acestuia, ni-l înfăţişează (Trisaghionul) printr-o scurtă vorbire: «Însetat-a sufletul meu după Dumnezeu Cel tare şi viu»⁹⁹. Şi în alt loc: «Prin cuvântul Domnului cerurile s-au întărit şi cu suflarea gurii Lui, toată puterea lor»¹⁰⁰. Şi din altă parte: «Întru lumina Ta, vom vedea lumină»¹⁰¹. Imnul serafimic, rostit cu voce tare de către Isaia, şi cele de trei ori «sfinte», unind domnia şi dumnezeirea, ce deosebire conţine faţă de Trisaghionul cântat de noi?

Faptul că arhiereul se urcă pe sintron (în Altar, la răsărit) şi că *binecuvintează poporul credincios* simbolizează faptul că, Fiul lui Dumnezeu, având să împlinească slujba (iconomia divină), în trupul nostru omenesc, ridicându-şi mâinile Sale, a binecuvântat pe Ucenici, zicându-le: «Pace las vouă», arătând că Hristos a dat lumii aceeaşi pace şi binecuvântare prin Apostolii Săi.

Altfel: *Pecetluirea (binecuvântarea)* pe care arhiereul obişnuieşte s-o facă la sfârşitul Trisaghionului se referă la plinirea, ca o pecetuire, a prezicerilor profetice despre

⁹⁹ *Psalmul XLI*, 3.

¹⁰⁰ *Psalmul XXXII*, 6.

¹⁰¹ *Psalmul XXXV*, 10.

Hristos. Căci venirea Lui în trup a fost o pecete care a confirmat cele prezise de către aceia ca adevărate. Aceasta se face și la începutul faptelor vrednice de Dumnezeu și de crearea din nou a neamului omenesc. Este o rânduială foarte bună, zice Grigorie Teologul, să începem de la Dumnezeu și să sfârșim la Dumnezeu. *Domnul, arbiereu: Fecioara, sintron: șederea arbiereului în sintron înseamnă că Fiul a ridicat Trupul Său pe care l-a purtat și oaia pe care a luat-o pe umeri (ceea ce înseamnă Omoforul), adică frământătura adamică, mai presus de orice începătorie și putere și domnie a Puterilor de sus și a oferit-o (această frământătură) lui Dumnezeu și Tatăl. Fiindcă Unul a îndumnezeit, iar Altul a fost îndumnezeit, adică Trupul primit, pe care, pentru vrednicia Celui Care l-a proadus și pentru curăția Celui Care a fost proadus, l-a primit însuși Dumnezeu și Tatăl, ca jertfă și ofrandă bineplăcută pentru neamul omenesc, către care a spus David: «Zis-a Domnul Domnului meu: Șezi de-a dreapta mea»¹⁰², adică Tatăl [a zis] Fiului, «Care a șezut la dreapta tronului măririi Sale întru cele prea înalte»¹⁰³. Acesta este Iisus*

¹⁰² *Psalmul CIX*, 1.

¹⁰³ *Evrei*, I, 3.

Nazarineanul, «Arhiereul bunurilor viitoare»¹⁰⁴.

După imnul «Sfinte Dumnezeule» se citește Apostolul și zice diaconul: «Să luăm aminte, să fim ascultători, să înțelegem toți, cu mintea liniștită! Înțelepciune! Un psalm al lui David». Cuvântul cel sfânt și iubit al lui Dumnezeu ne vestește cele ale Tatălui, care sunt ascunse.

Prochimenul ne arată iarăși revelația Profetilor și prevestirea venirii Împăratului Hristos, întocmai ca niște ștafete (soldați) care aleargă înainte și strigă: «Cel Ce șezi pe Heruvimi, arată-Te și vino să ne mântuiești pe noi». Și «Dumnezeu șade pe tronul cel sfânt al Lui». Și martorul ocular și slujitorul cuvântului, Pavel, strigă, vestind împărăția lui Dumnezeu și zicând: «Hristos venind Arhiereu al bunătăților viitoare prin cel mai mare» și celelalte. Cu acesta strigă și Ioan Botezătorul: «Cel care vine după mine este Mielul lui Dumnezeu, Care ridică păcatul lumii»¹⁰⁵. El însuși ne va sfinți pe noi cu duh și cu foc și a stat în mijlocul nostru. După aceasta, se arată și chemarea Apostolilor și consacrarea lor (învestirea lor cu putere divină) prin citirea Faptelor sau a Epistolelelor lor.

«*Aliluia*» strigă David și zice: «Dumnezeul

¹⁰⁴ *Evrei*, IX, 11.

¹⁰⁵ *Ioan*, I, 29.

nostru va veni întru arătare, și foc se va revărsa înaintea Lui»¹⁰⁶. Au apărut fulgerele Lui în lume. În limba ebraică, cuvântul «Ab» înseamnă «vine», «s-a arătat», iar «Ib», «Dumnezeu»; «Uia», «lăudați și slăviți cu cântări pe Dumnezeul Cel viu».

Altfel: «Ab», Tatăl; «Ib», Fiul; «Uia», Duhul Sfânt. «Aliluia», Dumnezeu Cel tare, Cel puternic, lauda lui Dumnezeu, lăudați pe Dumnezeu, Cel ce este. «Aliluia», laudă lui Dumnezeu, Cel ce este.

Altfel: «Aliluia» înseamnă întreită laudă sfântă [adusă] pentru dumnezeirea unitară în trei Persoane, a Tatălui, a Fiului și a Sfântului Duh.

Altfel: «Aliluia», vestitor al Evangheliei, strigând: Domnul vine.

Altfel: «Aliluia», lăudați, cântați! Se spune că îngerii, prin această cântare, laudă pe Dumnezeu, așa cum Heruvimii, prin cuvântul «Sfânt». Aceasta ne-au transmis-o Sfinții Părinți, ei înșiși fiind auzitorii, așa cum Isaia a fost auzitor al Serafimilor.

Și îndată tămâia [din cădelniță] arată umanitatea lui Hristos, iar focul, dumnezeirea; fumul binemirositor înseamnă mireazma revărsată a Duhului Sfânt, căci tămâia este veselie prea bine înmirezmată.

¹⁰⁶ *Psalmul XLIX*, 3.

«Înțelepciune», cuvântul lui Dumnezeu.

«Drepti, să ascultăm Sfânta Evanghelie», adică să ne ridicăm gândurile noastre împreună cu faptele, de la cele pământești, și să înțelegem arătarea celor bune.

Evanghelia înseamnă venirea Fiului lui Dumnezeu, după care ni s-a arătat nouă, nu prin nori și cuvinte de ghicire vorbindu-ne, precum odinioară lui Moise, prin sunete și fulgere și trâmbițe, cu glas puternic și întunecare și cu foc pe munte sau odinioară Profeților, prin visuri, ci ni s-a arătat în mod vizibil, ca Om adevărat și a fost văzut de noi ca împărat blând și liniștit, Care s-a coborât mai dinainte, ca o ploaie pe lână, fără zgomot. «Și am văzut slava Lui, slavă ca a Unuia-Născut din Tatăl, plin de har și de adevăr»¹⁰⁷. Prin El ne-a vorbit Dumnezeu și Tatăl, gură către gură, iar nu prin ghicitori. Despre El mărturisește Tatăl din Cer și zice: «Acesta este Fiul Meu cel iubit»¹⁰⁸. Înțelepciune, Cuvânt și Putere, descoperit fiind în Evanghelii, pentru ca toți câți îl vor primi și vor crede în numele Lui, să dobândească putere de a deveni ochii noștri. Toți, crezând că Acesta este Înțelepciune și Cuvânt al lui Dumnezeu, să

¹⁰⁷ *Ioan*, I, 14.

¹⁰⁸ *Matei*, III, 17.

strigăm: «Slavă Ție, Doamne!» Apoi, din nou, Duhul, Care umbrește cu nor luminos, strigă acum printr-un om: Să luăm aminte! Luați aminte, adică pe El însuși ascultați-L!

«Matei» se tălmăcește «miere»; «Marcu», «vin»; «Luca», «lapte»; «Ioan», «untdelemn». *Cele patru Evanghelii sunt după cele patru vânturi universale:* de răsărit, de apus, de miazăzi și de miazănoapte, căci acestea sunt spre ființarea universului. Se mai zic vânturi universale, din cauza celor opt vânturi care suflă în sens contrar.

Și altfel: Patru sunt Evangheliile și patru sunt vânturile universale, după cele patru forme de vietăți, mă refer la Heruvimi, pe care șade Domnul tuturor, din care se arată că Cel ce șade pe Heruvimi este Dumnezeu și, cuprinzând universul, arătându-se, ne-a dăruit nouă Evanghelia sub patru forme, unită într-un duh. Patru sunt și fețele [de animale] și fețele lor reprezintă lucrarea Fiului lui Dumnezeu. Primul animal, spune, este asemenea leului, înfățișând energia lui activă și conducătoare și împărătească. Cel de al doilea, asemenea unui vițel, înfățișând rânduiala jertfei sfinte și preoțești. Cel de al treilea, având fața unui om, descriind în mod vizibil venirea Sa cea după om. Cel de al patrulea, asemenea unui vultur zburând, explicând darul revărsat al Sfântului

Duh. Așadar și Evangheliile sunt conforme acestora întru Care este așezat (simbolizat) Hristos. *Vulturul*, după Evanghelia lui Ioan, istorisește nașterea preaslăvită de la Tatăl, cu servirea de Conducător, zicând: «La început era Cuvântul» și «Toate prin El s-au făcut și fără de El nimic nu s-a făcut din ce s-a făcut». Evanghelia cea după Luca, [Evanghelia] care are *taurul* [ca simbol], ca având un caracter preoțesc, începe de la preotul Zaharia, în momentul când tămâia, zicând: «De vreme ce mulți au încercat să întocmească o istorisire» și celelalte. Chiar vițelul îngrășat pentru găsierea copilului mai tânăr era pe punctul de a fi jertfit.

Boul înseninează inima pofticioasă.

Un cal vărgat, Luca, el fiind unul care expune mai cu elocință și mai variat cele ce se referă la Domnul.

Matei anunță nașterea Lui cea după om, zicând: «Cartea neamului lui Hristos» și celelalte. «Iar nașterea lui Iisus Hristos așa a fost». Evanghelia aceasta deci este antropomorfă. Om, ceea ce este rațional. Om, ceea ce este cu cap. Latinii zic «rationabilis». Elinii, «inteligența» (φρόνισιν) și «știință» (λογλότητα), iar arabii, sau saracinii: elazakav, elakil, eltzinun. Deci chip de cal de foc este Matei, ca unul care a expus clar cele cu privire la înomenirea Domnului.

Chip de leu, Marcu a făcut începutul de la Duhul cel profetic, Care s-a pogorât peste credincioși dintru înălțime, zicând: «Începutul Evangheliei lui Iisus Hristos, precum s-a scris în Profeti: Iată eu trimit pe îngerul meu înaintea feții tale», prin aceasta arătând chipul înaripat al Evangheliei. Leul, animal furios. Latini spun «irascibilis». Și altfel: furios, curaj și temeritate. Saracini: elgabab, nelgibin. Și altfel: Cal vărgat, Marcu, ca unul care a scris Evanghelia într-un mod mai înflorit.

Ioan vultur, spiritual. Și altfel: Vultur, sufletul. Și altfel: Cal alb, Ioan, ca unul care a scris toată lauda într-un mod mai alb (strălucitor).

Dar același Cuvânt al lui Dumnezeu le vorbea Patriarhilor, mai înainte de Moise, după ceea ce este divin și prea slăvit, iar celor de sub Lege le-a instituit tagma sacerdotală. După acestea [Cuvântul] făcându-se Om, a trimis darul Sfântului Duh peste tot pământul, acoperindu-Se cu aripile Sale. Deci, cum era lucrarea Fiului lui Dumnezeu, tot așa și forma animalelor, același și caracterul Evangheliilor, căci patru forme au animalele, patru forme, și Evanghelia și lucrarea Domnului și tocmai de aceea, patru testamente universale au fost date umanității: unul, la Potop, al arcului curcubeului; al doilea, lui Avraam, prin

semnul tăierii împrejur; al treilea, Legea prin Moise și al pătrulea, cel al Evangheliei lui Iisus Hristos, Domnul nostru. Așa fiind date acestea, ușuratici și nepricepuți, ba încă și îndrăzneți sunt toți cei care desconsideră particularitatea Evangheliei, afirmând că sunt, fie mai multe, fie mai puține persoane decât ale spuselor Evangheliilor. Unii fac aceasta, ca să creadă că au spus mai multe decât adevărul, iar alții, ca să nesocotească iconomia lui Dumnezeu.

Rugăciunile și cererile de după citirea Sfintelor Evanghelii până la imnul heruvimic închipuie învățătura lui Hristos și Dumnezeuul nostru în timpul celor trei ani și catehizarea celor care se pregătesc pentru Botez. La aceasta i-a atras pe ei puterea cuvintelor și efectul minunilor. Acum, și Catehumenii, și cei care încă nu s-au învrednicit de misterele lui Hristos ies afară. Rugăciunile care se fac în acest timp se fac pentru catehumeni înșiși, pentru credincioși și pentru arhieru însuși. Sfinții Părinți, înțelegând cum trebuie să fie sufletul și mâna celui ce va să se atingă de Preacuratul Trup al lui Hristos, Dumnezeuul nostru, și că trebuie să fie mai curate decât razele soarelui, au rânduit rugăciunile pentru iertarea păcatelor acestora, cea care va fi pentru iubirea de oameni.

«Miluiește-ne pre noi, Dumnezeule, după mare

mila Ta». Mare milă, Fiul lui Dumnezeu și Cuvântul, pe Care Tatăl L-a trimis în lume, izbăvire! *Faptul că arbiereul binecuvintează poporul* arată venirea viitoare (parusia) a lui Hristos, care va fi în anul 6500, prin calcularea degetelor rezultând 6500. Aceasta, și Ipolit al Romei, și Sfântul Ciril o spun în cuvintele lor despre Antihrist, că parusia viitoare va fi în al șase miilea cinci sute an, și Hrisostom. «Că milostiv și iubitor de oameni Dumnezeu ești».

«*Câți sunteți chemați, ieșiți*». Catehumenii ies ca neinițiați ai Sfântului Botez și ai misterelor lui Hristos, despre care zice Domnul că: «Am și alte oi, care nu sunt din staulul acesta»¹⁰⁹ și celelalte.

«*Rugați-vă cei chemați, Domnului*». Cei neinițiați, cei nebotezați și cei cu epitimii de la mărturisire. Cei neinițiați, cei ignoranți, cei care încă n-ați luat parte la Sfintele Taine; cei nebotezați, cei care nu ați fost luminați încă prin baia Botezului; cei care v-ați mărturisit și încă sunteți în epitimii. El îndeamnă cu glas tare ca toți să se roage, pentru ca să obțină iertare și să se învrednicească de jertfa dătătoare de viață, prin Botez.

«*Cei credincioși, pentru cei chemați să ne rugăm*». Cei care ați fost luminați și cei neranchiuoși, cei

¹⁰⁹ Ioan, X, 16.

ce vă abțineți de la nedreptate, spre a ierta și a face bine celor ce vă nedreptățesc, rugați-vă pentru cei chemați, adică pentru cei neinițiați, precum zice Apostolul: «Voi cei puternici, purtați sarcinile celor neputincioși»¹¹⁰.

«*Să-i învețe pe ei cuvântul adevărului*». Să-i învețe cele ale Mântuitorului, Care s-a întrupat pentru noi.

«*Să le descopere lor Evanghelia dreptății*». Să le arate claritatea faptelor bune.

«*Să-i unească pe ei cu sfânta Sa sobornicească Biserică*». Să-i învrednicească pe ei de jertfa dătătoare de viață.

«*Cei chemați, capetele voastre Domnului să le plecați*». Cei neinițiați (nebotezați), încredințați Domnului simțirile și inimile curate.

«*Ca și aceștia împreună cu noi să slăvească preacinstitul...*». Pentru ca, luminați fiind și învredniciți de iertarea păcatelor și de jertfa cea tainică, dătătoare de viață, să Te slăvească pre Tine, împreună cu noi, Tatăl și Fiul și Sfântul Duh, acum și pururea și în vecii vecilor.

Antimisul simbolizează giulgiul în care a fost învelit Trupul lui Hristos, coborât de pe Cruce și pus în mormânt.

«*Câți sunteți chemați, ieșiți*». Orice neinițiat și

¹¹⁰ Galateni, III, 2.

neluminat și cel ce este încă în epitimii, grăbiți-vă, veniți, luminați-vă și apropiați-vă de Masa cea hrănitoare de suflet și priviți pe Cel ce se jertfește, cu inimile și sufletele curate, ca să fiți cum sunt credincioșii și să nu mai fiți catehumeni.

LITURGHIA CREDINCIOȘILOR

IV

LITURGHIA CREDENCIOSIOR

«Iară și iară cu mintea liniștită Domnului să ne rugăm».

Imnul heruvimic arată prin mergerea înainte a diaconilor și prin mersul cu ripidele, adică prin istoria reprezentărilor Serafimilor, intrarea tuturor sfinților și dreptților, care intră împreună cu Cel care este Sfântul Sfinților înaintea Puterilor heruvimice și a oștilor îngerilor și a cetelor netrupești și a rangurilor nemateriale mergătoare înainte în mod nevăzut și a celor ce cântă cântări de laudă și a purtătorilor de lance (a escortei) dinaintea Marelui împărat Hristos. Cel care înaintează spre jertfa mistică și care este purtat de mâini materiale, împreună cu care și Sfântul Duh intră înainte la jertfa cea nesângeroasă și la Liturghia cea înțelegătoare, contemplat mintal în foc și tămâie și în atmosfera de fum înmirezmat, fiindcă focul ne arată dumnezeirea, iar atmosfera cea binemiroitoare a fumului (ne arată) prezența Celui care a venit în mod nevăzut (acum) și ne-a umplut de mireazma duhovnicească prin jertfa dătătoare de viață și prin cultul de adorare nesângeros și prin arderea de tot. Dar și Puterile spirituale și cetele îngerilor, văzând că iconomia lui Hristos s-a consumat prin Crucea și moartea Sa, în cele din urmă (văzând) și victoria ce s-a

săvârșit împotriva morții și coborârea în iad și Învierea cea de a treia zi și Înălțarea Sa, strigă împreună cu noi în mod nevăzut «Aliluia». Puterile spirituale văzând că Heruvicul vine cu Cinstitele Daruri, (văzând) adică Trupul Domnului Hristos, de la locul Căpățânii până la mormânt, cântă împreună cu noi «Aliluia», în mod nevăzut. Iezechiel zice: «Și Heruvimii stăteau în partea dreaptă a lăcașului, când a intrat Bărbatul îmbrăcat în haina cea lungă și norul a umplut curtea cea dinlăuntru și slava Domnului s-a ridicat de pe Heruvimi spre pragul lăcașului și lăcașul l-a umplut norul și curtea s-a umplut de strălucirea slavei Domnului»¹¹¹.

Sfânta Masă simbolizează îngroparea lui Hristos, când Iosif, coborând Trupul de pe Cruce, l-a învelit cu giulgiu curat și ungându-l cu arome și miruri, l-a purtat împreună cu Nicodim și l-a îngropat în mormânt nou, tăiat în piatră. Altarul este și antitip al aceluia Sfânt Mormânt, iar locul de depunere, în care a fost pus Sfântul și Preacuratul Trup, este Sfânta Masă.

Altfel: Mutarea Sfintelor de la Proscomidie, zic, a Trupului și a Sângelui Domnului și introducerea lor în Altar și Heruvicul înseamnă

¹¹¹ *Iezechiel*, X, 3, 4.

intrarea în Ierusalim a Domnului, din Betania. În acest moment mulțimea foarte mare și copiii evreilor îi aduceau imnul de laudă, cu simțire, ca unui împărat și învingător asupra morții, iar îngerii, în chip spiritual, cu Heruvimii, I-au adus cântarea Trisaghion, diaconii, purtând înaintea bastoanele de comandant și săbiile, ca simboluri ale unui împărat.

*Rîpidele*¹¹² sunt chipul Heruvimilor.

Imnul Heruvimic, cântat, ne îndeamnă pe toți ca, de aici și până la sfârșitul Liturghiei să avem mintea mai atentă, lepădând jos toată grija cea lumească, acum fiind pe punctul de a-L primi ca pe Împăratul cel Mare, prin Sfânta Împărtașanie.

Depunerea Sfintelor pe Sfânta Masă are, în acest moment, imitarea (simbolizează) foișorului Celui Care a fost răstignit (μίμισιν ἔχει τηνικαῦτα μὲν τοῦ ἐστανρομένου ἀνωγέου)¹¹³. După puțin

¹¹² Vezi Dr. Vasile Mitrofanovici, *Liturgica Bisericii Ortodoxe*, Cernăuți, 1929, p. 250, 569, 578, 837.

¹¹³ Socotim că aici este o eroare de transcriere: în loc să se scrie verbul grecesc στρώ-νυμι = aștern, s-a scris verbul στανρώ = răstignesc. Ne întemeiem pe două argumente: a) *La Marcu*, XIV, 15 se spune: «Iar el, vă va arăta o încăpere mare de sus, așternută și gătită» (ἀνάγαιον μέγα ἐστρωμένον); b) tot verbul «a așterne» îl folosește și Teodor de Andida în Comentariul său liturgic, capitolul XVIII (Vezi revista «Biserica Ortodoxă Română», nr. 3-4, 1971, unde se găsește tradus Comentariul în întregime, de

timp însă, aceeași (depunere) înfățișează înălțarea pe Cruce și, la sfârșit, înfățișează îngroparea și învierea și înălțarea de acolo. Ce oare chibzuiesc sau săvârșesc Sfinții Părinți, determinând ceasul și momentul și locul fiecăruia dintre cele întâmplate atunci, pentru ca nu cumva să fie nevoie încă și de alte strămutări și de altare mai multe și, prin aceasta, misterul Bisericii să devină ceva de cântit? Ca pe un lucru foarte mareț și vrednic de Duhul care locuiește în ei, au imitat felul creațiunii lucrului lui Dumnezeu, cât îi este dat omului să imite și să lucreze cele dumnezeiești. Ei au alcătuit, întocmai ca un cer, *baldachinul* deasupra Sfintei Mese. Pe de altă parte, ei au delimitat, întocmai ca pe un glob pământesc, planșeul sfânt închis și circumscris de către patru coloane a celui numit *Artofor*¹¹⁴

Pr. Prof. Nic. Petrescu). În acest caz, traducerea este așa: «Depunerea Sfintelor pe Sfânta Masă simbolizează (urcarea) în foișorul cel așternut cu covoare».

¹¹⁴ Artoforul sau chivotul în care se păstra Sfânta Euharistie, o cutioară făcută din aur ori argint. Este numit și baldachin, metonimic (conținătorul în loc de conținut). Acesta era atârnat de mijlocul interior al boltei baldachinului printr-un lănișor și avea forma unui porumbel. Baldachinul era un acoperiș al Sfintei Mese, în formă de turn, susținut de patru sau mai multe columne, fixate pe Sfânta Masă. El a purtat diferite nume: *cuvucliu*, *pirgos*, *turris*, *umbraculum*, *ciborium* (Vezi Dr. Badea

(baldachin, ciborium etc.). Prin aceasta se împlinește și cuvântul profetic, care spune: «Dumnezeu a săvârșit mântuire în mijlocul pământului»¹¹⁵. Dacă nu s-ar fi făcut așa, cei care săvârșesc în India acest mare mister și cei care cred că acesta este trupul acela al lui Hristos și Dumnezeul nostru, Cel răstignit și îngropat și înviat, cum ar mai putea să spună că Domnul a săvârșit mântuirea în mijlocul pământului? Credincioșii care locuiesc în Insulele Venețiene (Italia) cum vor admite același lucru cu rațiunea păstrată, când toți mărturisesc că în Ierusalim a fost circumscris centrul pământului? În general, fiindcă hotar al cerului și al pământului este Sfânta Masă și, iarăși, fiindcă ea se înfățișează în mijlocul cercului ceresc și în mijlocul coloanelor, al ripidelor cu forma de cerc, având un loc ca de luptă (ca de strajă fixă), oriunde s-ar afla aceasta în mijlocul pământului, ne face să înțelegem că se săvârșește mântuirea, iar de aici, și toate cele ale Patimii pe care le-a suferit Domnul: trădarea, osândirea, cele dinainte de Cruce și de după Cruce. Pe drept deci Sfinții Părinți au rânduit ca acestea așa să fie săvârșite și proaduse.

Cireșanu, *Tezaurul liturgic*, tom. II, București, 1911, p. 140-141; Dr. Vasile Mitrofanovici, *op. cit.*, p. 222-223).

¹¹⁵ *Psalmul LXIII*, 12.

Discul ține locul mâinilor lui Iosif și Nicodim, care au pregătit pe Hristos pentru înmormântare. Se tălmăcește «disc», cel pe care este purtat Hristos, cerc al cerului, arătându-ne într-un mic cerc (perimetru) soarele spiritual, Hristos, văzut sub forma pâinii.

Potirul este în locul vasului care a primit sângele țâșnit din preacurata coastă împunsă și mirul din mâinile și picioarele lui Hristos. Potirul mai simbolizează, de asemenea, cupa pe care o descrie în mod special Înțelepciunea, adică Fiul lui Dumnezeu, căci a amestecat sângele Lui în locul vinului aceluia și l-a pus pe Sfânta Masă, zicând tuturor: Beți sângele Meu în locul vinului amestecat de voi «spre iertarea păcatelor»¹¹⁶ și spre viața veșnică. Hristos, Înțelepciunea și Puterea lui Dumnezeu, Și-a zămislit Trupul Său din Maica curată și Fecioară neispită de bărbat, cea mai dinainte curățită cu sufletul și trupul.

«Și Cuvântul trup S-a făcut și S-a sălășluit întru noi»¹¹⁷ și a susținut șapte colonne, darul înșeptit al Duhului Sfânt, precum spune Isaia: «Se vor odihni peste El șapte duhuri»¹¹⁸, adică cele șapte lucrări ale Duhului, întru care sunt tot

¹¹⁶ *Matei*, XXVI, 28.

¹¹⁷ *Ioan*, I, 14.

¹¹⁸ *Isaia*, XI, 2.

atâtea lucrări opuse răului. «A sacrificat victimile sale»¹¹⁹, pe profeții contemporani, omorâți de necredincioși pentru adevăr și pe cei care strigă: «Din cauza Ta suntem omorâți toată ziua, suntem socotiți ca niște oi pentru tăiere»¹²⁰. Și a amestecat în cupă (vinul) Său, în Prea Sfânta Fecioară, dumnezeirea Sa, unind-o cu trupul, ca pe un vin neamestecat (curat). Mântuitorul S-a născut din Aceasta, neamestecat (ἀσνυχύτως), fără împreunare (ἀσυνδυάστως), Dumnezeu și Om și și-a pregătit Masa Sa, cunoașterea Sfintei Treimi, amintită. El a trimis pe slugile Sale în toată lumea, ca să cheme toate popoarele la cunoașterea lui Dumnezeu, iar celor lipsiți de minte, celor care încă n-au dobândit harul Sfântului Duh, le-a zis: «Veniți, mâncați pâinea Mea și vinul pe care l-am amestecat pentru voi»¹²¹. Hristos ne-a dat Sfântul Său Trup și Sfântul Său Sânge, să-l mâncăm și să-l bem, spre iertarea păcatelor.

Acoperământul Discului este în locul năframei (giulgiului) - τὸ σουδάριον - care era pe fața Sa, acoperind-o în mormânt, iar acoperământul cel mai mare (al treilea), peste Potir și Disc, - τὸ καταπέτασμα - adică aerul, este numit în locul

¹¹⁹ Proverbe, IX, 2.

¹²⁰ Psalmul XLIII, 12.

¹²¹ Proverbe, IX, 5.

pietrei cu care a întărit Iosif mormântul¹²², pe care l-a pecetluit custodia lui Pilat. Iată s-a răstignit Hristos, s-a îngropat viața, s-a întărit mormântul, s-a pecetluit piatra.

Spălarea mâinilor arbiereului este în locul celui care, spălându-se pe mâini, a strigat: «Nevinovat sunt». Cu privire la noi, preoți, spălarea mâinilor¹²³ ne arată că ne apropiem de Sfânta Masă cu frică și blândețe și cu toată bunătatea, curățindu-ne conștiința, mintea și cugetul, care sunt mâinile sufletelor noastre. «Spăla-voi cu cei nevinovați mâinile mele». Voi alătura preoților celor curați două naturi ale mele. Spun cu privire la mâinile sufletului: mă voi spăla întru nevinovăție. «Și voi înconjura altarul Tău, Doamne»¹²⁴, tocmai pentru că totdeauna avem datoria să stăm aproape de Dumnezeu, nicidecum prăbușindu-ne în păcatul pierzător.

Și altfel: Îți voi sluji Ție și voi împărtăși poporul credincios¹²⁵. «Ca eu să aud glasul laudei

¹²² Cele două acoperăminte mai mici (al Discului și al Potirului) înseamnă și scutecele în care a fost înfășurat Iisus la nașterea Sa (Vezi Dr. Badea Cireșanu, *op. cit.*, tom. II, p. 442; Dr. Vasile Mitrofanovici, *op. cit.*, p. 242).

¹²³ Spălarea mâinilor se face azi la începutul Proscomidiei.

¹²⁴ *Psalmul XXV*, 6.

¹²⁵ Traducerea ad litteram: (ca preot) îi voi face parte poporului credincios (din darurile divine primite ca slujitor

Tale», arată rostirea cu voce tare a cuvintelor:
«*Ale Tale dintru ale Tale, Ție-Ți aducem...*».

Și altfel: Cu privire la citire, el spune: Eu voi asculta și voi învăța poporul însuși, adică pe cel credincios și ascultând, voi păzi în același timp poruncile Tale. «Și voi spune toate minunile Tale»; eu spun rugăciunile tainice ale iubirii de oameni. «Doamne, iubit-am bunăcuviința Casei Tale», zice el cu privire la Biserică. Bunăcuviința Bisericii este poporul credincios. «(Iubit-am) și locul sălășluirii slavei Tale», zice el cu privire la pântecelul curat al Fecioarei, în care S-a sălășluit.

Și altfel: «(Iubit-am) locul unde Tu locuiești».

Împlinind noi rugăciunea pentru cinstitele Daruri ce s-au adus, zice: Pomenind viața și faptele Preasfintei, Preacuratei, Preabinecuvântatei, Stăpâna noastră de Dumnezeu Născătoarea și a Înaintemergătorului și a Apostolilor și a tuturor Sfinților, tot așa și noi, îndemnându-ne unul pe altul, toată viața noastră, împreună cu Sfinții să i-o dăm lui Dumnezeu, împreună cu faptele bune.

«*Cu îndurările Unuia născut Fiului Tău, cu Care ești binecuvântat în vecii vecilor*». Prin milostivirea Fiului Tău, care (milostivire) este asupra noastră,

al Domnului). Acesta este sensul de aci al verbului μεταδίωμι.

Te binecuvântăm cu Duhul Sfânt, acum și pururea și în veci.

«*Pace tuturor*». Unind întru noi înșine buna înțelegere și iubirea și unirea în cuget, noi înșine ne facem imitatori ai Domnului, Care ne-a lăsat și ne-a dat și ne-a rostit pacea Sa proprie. Toți să avem mintea liniștită.

«*Și duhului Tău*», adică dă-ne nouă unirea cu Tine, nedespărțită, pentru ca, împăcați în Duhul, să fim nedespărțiți.

«*Să ne iubim unii pe alții*», adică, unindu-ne sufletele noastre într-o legătură strânsă, așa vom putea, cu îndrăzneală, să ne bucurăm de Masa pusă înainte. Spusa «*Să ne iubim unii pe alții*» arată și iubirea față de toți și față de noi înșine și armonia viitoare a lui Dumnezeu și alăturarea simțurilor și arătarea celor spirituale și aceea a Simbolului Sfânt al credinței și moștenirea cea nouă a Dumnezeieștii taine.

«*Ușile, ușile, cu înțelepciune*». Să ne înălțăm gândurile minților noastre de la faptele și gândurile pământești.

«*Să luăm aminte cu înțelepciune*». Să luăm aminte, adică să ne gândim la Fiul și Cuvântul lui Dumnezeu și la înțelepciunea Simbolului credinței, cel expus de către Sfinții și de Dumnezeu purtătorii Părinți în Biserica lui Dumnezeu, adică la «*Cred într-Unul Dumnezeu*».

Tatăl atotîitorul» etc. și, cu voință și încordare sufletească să ne apropiem de jertfa cea tainică, dătătoare de viață. S-a hotărât să se rostească dumnezeiescul Simbol al credinței ortodoxe, pentru ca, prin acesta, să se facă cunoscut tuturor că Unul din Sfânta Treime, Fiul și Cuvântul Tatălui, Cel mai înainte de început, s-a făcut Om pentru mântuirea noastră, întrupându-Se din Sfânta Fecioară, răstignindu-Se și îngropându-Se și înviind. Nu numai prin cuvinte împlinim noi poruncile dumnezeiești, pentru ca nu numai prin cuvinte, ci și prin fapte să se opereze pentru totdeauna mântuirea noastră și să ne arătăm astfel că suntem vii și în același timp suntem și cetățeni ai împărăției cerurilor. Noi mărturisim și aceasta, că suferințele au fost purtate cu trupul, dar că dumnezeirea a fost păzită nepătimitoare. În același timp însă (noi rostim Crezul), pentru ca, prin rostirea acestui Simbol dumnezeiesc, și cei necunoscători și neînvățați, auzindu-l cântat, să aibă în cunoștință pentru totdeauna formulele tainei credinței și cele ce nu sunt ascunse pentru urechile multora.

Închiderea ușilor și tragerea perdelei de deasupra lor, cum obișnuiesc cei din mănăstiri, și acoperirea Sfintelor cu acoperământul care se numește Aer, precum socotesc eu, arată noaptea aceea în care s-a produs trădarea din partea ucenicului (Iuda)

și ducerea la Caiafa și înfățișarea la Anna și mărturiile mincinoase, desigur și batjocurile și bătăile cu palma peste obraz și toate celelalte câte s-au mai întâmplat. Pentru ce altceva s-a numit *Aer* acest acoperământ, decât pentru faptul că ceea ce este acoperit de el zugrăvește într-un totu atmosferă întunecoasă a nopții de care s-a vorbit? În această noapte și marele Petru, stând afară la poartă, a fost introdus înăuntru curții, prin mijlocirea ucenicului cunoscut arhierului. Aici, întâlnindu-l sluga și cei care ședea lângă foc, îl muștrau, și celelalte câte i-au urmat, câte l-au împins spre prăpastia tăgăduirii. Prin acestea, căderea iertată a fost mai mică decât înălțarea și lauda¹²⁶.

Ridicarea Aerului și strângerea Perdelei, deschiderea ușilor înfățișează dimineața în care L-au dus (pe Domnul Hristos) și L-au predat conducătorului Pilat din Pont. Preotul se apropie, se unește cu Puterile îngerești, nu ca stând într-un loc pământesc, ci ca în jertfelnicul ceresc, stând de față înaintea înfricoșătorului

¹²⁶ Dacă prepoziția îi aparține Sfântului Gherman I, ea se referă la moartea martirică, la răstignirea pe cruce cu capul în jos, ceea ce i-a adus Sfântului Petru «înălțare și laudă». Dacă nu-i aparține, este o insinuare a primatului Sfântului Petru, prin diminuarea păcatului lepădării de Domnul, fiind o interpolație după 1054.

jertfelnic al tronului lui Dumnezeu, contemplând marele și netălmăcitul și nepătrunsul mister al lui Hristos. El aduce mulțumire, predică învierea, pecetluiește credința Sfintei Treimi. Se apropie îngerul în veșminte albe, dând piatra la o parte cu mâna, arătând cu gestul lui (extern), strigând cu glasul înfricoșat și, prin diacon, vestind învierea cea de a treia zi și ridicând Perdeaua, glăsuiește diaconul, zicând:

«*Să stăm bine, să stăm cu frică*, iată prima zi.

«*Să luăm aminte la Sfânta Jertfă*», iată a doua zi.

«*În pace a o aduce*», iată a treia zi.

Și altfel: «*Să stăm bine*». Având cugetele noastre întărite, să ascultăm jertfa tainică dătătoare de viață. Poporul invoacă harul învierii lui Hristos.

«*Mila păcii, jertfa laudei*». Preotul învață poporul cunoștința de Dumnezeu Treimic, pe care a învățat-o prin Harul lui Hristos.

«*Harul Sfintei și Celei de o Ființă Treimi să fie cu voi cu toți*». Alți preoți însă pronunță astfel: «*Harul Domnului nostru Iisus Hristos și dragostea lui Dumnezeu și Tatăl și împărtășirea Sfântului Dub să fie cu voi cu toți*». Poporul împreună mărturisește și împreună se roagă, zicând:

«*Și cu dubul tău*». Cum am spus mai sus, așa și facem noi. Sau astfel: Dacă vom face precum am spus mai sus, Harul și dragostea Domnului

este cu noi cu toți. Căci Acesta din dragostea Lui pe care a arătat-o față de noi, a trimis pe Fiul Său în lume și a dat Trupul Său izbăvire în jertfa de viață dătătoare și Sângele Său pahar izbăvitor al bucuriei.

După aceea, preotul, ridicându-i pe toți (cu mintea) la Ierusalimul cel ceresc, în care șezuseră picioarele noastre înainte de cădere, glăsuiește:

«În curțile Tale, în Ierusalim, în muntele cel sfânt al Lui; priviți, sus să avem inimile». Toți mărturisesc zicând:

«Avem către Domnul».

Preotul: *«Să mulțumim Domnului».*

Vedeți: *«Sus vă avem inimile».* Să ne ridicăm simțirile de la cele pământești la Împăratul cel de sus și să facem cele plăcute ale Lui.

«Să mulțumim Domnului», adică Domnului Care s-a dat pe Sine preț de răscumpărare pentru noi (preț de schimb), să-I răspundem prin imn de mulțumire Domnului, ca dar în schimb pentru mântuirea (întoarcerea, schimbarea) cu care am fost mântuiți.

«Cu vrednicie și cu dreptate» zic credincioșii.

Perdeaua se trage, închizând intrarea, după cuvântul Apostolului, care zice că avem îndrăzneala pentru intrarea în Sfânta Sfintelor, prin Sângele lui Hristos, pe calea mântuirii pe care a înnoit-o pentru noi, nouă și vie, chiar prin

perdea, adică prin Trupul Său, (fiind) mare preot peste Casa lui Dumnezeu¹²⁷.

După aceea, preotul înaintează cu îndrăzneală spre tronul Harului lui Dumnezeu, cu inima sinceră, cu deplina cunoaștere a credinței, răspunzându-I lui Dumnezeu și singur vorbind cu El, nu prin nor, ca odinioară Moise în Cortul mărturiei, ci văzând slava Domnului cu fața descoperită; și este inițiat în cunoașterea dumnezeiască și credința în Sfânta Treime, și el singur, cu Dumnezeu singur, discută misterele, amintind prin mistere cele ascunse mai înainte de veci și ascunse neamurilor, acum descoperite nouă prin arătarea Fiului lui Dumnezeu, (mistere) pe care nouă ni le-a explicat Fiul Unul-Născut, Cel ce este în sânul Tatălui. Precum a vorbit Dumnezeu lui Moise, în mod nevăzut, și Moise către Dumnezeu, tot așa și preotul, stând în mijlocul celor doi Heruvimi, în jertfelnic și cutremurându-se pentru slava și strălucirea de nesuportat și nemaivăzută a dumnezeirii, vede slujba cea cerească în mod spiritual și este inițiat în iluminarea dumnezeiască a Treimei Celei mai presus de fire, care cuprinde principiul vieții și al conducerii unice, în iluminarea lui Dumnezeu și Tatăl, cu atributul

¹²⁷ *Evrei*, X, 19-20.

de fără început și nenăscut. (Este inițiat) în ceea ce privește atributele de *împreună fără de început și de aceeași ființă și născut ale Fiului și Cuvântului*, în ceea ce privește atributele de coetern și de aceeași natură și purces ale Sfântului Duh. (El este inițiat deci) în ceea ce privește Sfânta Treime, Cea după veșnicia neamestecată a persoanelor, Cea după unitatea naturii, o dumnezeire nedespărțită și neseparabilă și împărăție și slavă. El vede în mod spiritual și rostește cu glas tare doxologia întreit sfântă a Puterilor serafimice, a Heruvimilor care umbresc și a Serafimilor care strigă, împreună cu care glăsuiește:

«*Cântare de biruință cântând*». După aceea, ascultătorii, în locul animalelor simbolice arătate mai sus strigă:

«*Sfânt, Sfânt, Sfânt, Domnul Savaot*», adică Cel de trei ori sfânt și Unul Dumnezeu al Puterilor.

«*Osana întru cei de sus, bine este cuvântat Cel ce vine întru numele Domnului*». «Osana» înseamnă «mântuiește», precum spune «Cel ce vine întru numele Domnului».

«*Cântare de biruință cântând*». Vulturul simbolizează pe cel care cântă; boul închipuie pe cel care strigă; leul, pe cel ce strigă cu putere; omul închipuie pe cel care vorbește. Omul, ființă cugetătoare, glăsuiește în locul Puterilor

heruvimice și în locul animalelor în patru forme.

«*Sfânt, Sfânt, Sfânt Domnul Savaot*». *Sfânt* este Tatăl, Sfânt și Fericit în mod special, căci numai acea natură a lui Dumnezeu este fericită. «*Sfânt*» este Fiul, ca Cuvânt al lui Dumnezeu și întipărirea Persoanei Sale¹²⁸ și imagine a Arhitipului și pecete neclintită și natură neschimbată; ca Fiu din El, adică din Tatăl născut, nepătimitor, Cuvânt din Rațiune și ca Cel prin Care s-au făcut toate, și cele văzute, și cele nevăzute, după Apostolul¹²⁹ și după cum spune și David¹³⁰: «Prin Cuvântul Domnului cerurile s-au întărit». *Sfânt* este și Duhul Sfânt, Carele de la Tatăl purcede și Se odihnește în Fiul și sfințește toate și, desăvârșitor fiind, nu este desăvârșit de altcineva, sfințitor, iar nu sfințit. Precum soarele este izvor și cauză și a razei, și a strălucirii, dar prin rază nu este împărtășită nouă lumina (strălucitoare) și ea însăși este cea care ne luminează pe noi și este împărtășită de către noi, tot așa și Dumnezeu și Tatăl este izvor și cauză (πηγή καὶ αἰτία) a Fiului și a Sfântului Duh. Duhul, purces din Tatăl, este trimis prin Fiul și

¹²⁸ Vezi *Evrei*, I, 3, Aceleași cuvinte χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ sunt traduse în Noul Testament, 1972, prin cuvintele «chipul ființei lui Dumnezeu».

¹²⁹ *Coloseni*, I, 16.

¹³⁰ *Psalmul XXXII*, 6.

Se face văzut. Zicerea «Domnul (Κύριος) unește pe Tatăl și pe Fiul și pe Duhul Sfânt și Uniunea arată Treimea (ἐν τρία δείκνυσαι)». Serafimii zic de trei ori «Sfânt», desăvârșind doxologia în (zicerea) «Domnul Savaot», exprimând o natură unică, Sfânta Treime, pentru ca să ne fie mărturisită nouă și de către Sfinții Serafimi înșiși. Noi credincioșii teologhisim neîncetat împreună cu îngerii, preamărind pe Tatăl și pe Fiul și pe Sfântul Duh, întru Care am dobândit desăvârșirea, căci aceasta este Treimea în ipostase (persoane), dar Unul Dumnezeu, Căruia-I cântăm:

«Binecuvântat este Cel ce vine întru numele Domnului, Osana întru cei de sus». Pe evreiește, așa este: «Osana, Adonai, Asdina, Baruh, Patir, Abbath, Semma, Denian, Savaot». Dumnezeuul Puterilor este Cel care a voit să fie jertfit Vițelul cel îngrășat, dar Mielul Care se jertfește totdeauna de bună voie și veșnic viu, Care săvârșește jertfa mistică și totdeauna vine din nou (este de față) prin Botez: *Sfânt* ești Împăratul veacurilor și dătător al întregii sfințiri. Tu ești atotțiitorul, Carele pecetluiește (binecuvintează) Sfintele Daruri; *Sfânt* și *Fiul*, Unul-Născut al Tău, Domnul nostru Iisus Hristos, Carele mai înainte de veci S-a născut din Tine într-un mod de nespus; *Sfânt* și *Duhul Tău* Cel Prea Sfânt, Carele

cercetează toate, chiar și adâncurile Tale, Care este Dumnezeu, prin Carele toate cele din cer și de pe pământ se sfințesc.

Diaconii cu ripidele reprezintă Serafimii cei cu șase aripi și chipul asemănător al Heruvimilor cei cu ochi mulți. Astfel, cele pământești imită rânduiala spirituală și supralumească a celor cerești și supralumești. Chiar și animalele cele în patru forme, întâmpinându-se unele pe altele cu cântări antifonice, strigă: Cel dintâi animal, după asemănarea leului, răcnește: «Sfânt»; cel de al doilea, cu înfățișarea unui vițel, zbiară: «Sfânt»; cel de al treilea, cu asemănare de vultur, țipă: «Sfânt»; cel de al patrulea, cu chip de om, strigă: «Domnul Savaot».

Prin cele de trei ori «Sfinte» se unesc într-o singură dumnezeire, domnie și putere, cum a contemplat Profetul: «Am văzut pe Domnul șezând pe tronul prea înalt și slăvit și Puterile serafimice stând împrejur și din glas s-a umplut casa de fum»¹³¹. Iar zicerea «A fost trimis unul dintre Serafimi și avea un cărbune în mână, pe care l-a luat cu cleștele din jertfelnic», arată pe preotul care ține Cărbunele spiritual, Hristos, cu cleștele mâinii lui în Sfântul Jertfelnic¹³² și

¹³¹ *Isaia*, VI, 1-4.

¹³² *Isaia*, VI, 6.

sfințește și curățește pe cei care îl primesc și se împărtășesc cu El. Căci și în cele cerești și nefăcute de mână și sfinte a intrat Hristos și s-a arătat întru slava feței lui Dumnezeu și Tatăl, pentru noi făcându-Se Arhiereu mare¹³³, pătrunzând cerurile. Noi Îl avem Mângâietor la Tatăl și Izbăvitor pentru păcatele noastre, ca pe Cel Care și-a rânduit pentru noi sfântul și coeternul Său Trup și cinstitul Sânge, răscumpărare pentru noi toți, precum El însuși zice: «Părinte, sfințește-i pe aceștia în numele Tău, pe care Mi i-ai dat Mie, ca să fie și ei sfințiți întru adevăr; și voiesc ca unde sunt Eu, și ei să fie și să vadă slava Mea, fiindcă Eu i-am iubit pe ei, precum Tu M-ai iubit pe Mine mai înainte de începerea lumii»¹³⁴. El însuși a zis: «Acesta este Trupul Meu, acesta este Sângele Meu». El a poruncit și Apostolilor, și, prin ei, întregii Biserici, să facă aceasta. Căci a zis: «Aceasta s-o faceți întru pomenirea Mea»¹³⁵. Nu ne-ar fi poruncit să facem aceasta, dacă n-ar fi avut gândul să ne dea puterea ca și noi să putem să facem aceasta. Și care este rugăciunea? Sfântul

¹³³ Aluzie la *Evrei*, VII, 22 sq.

¹³⁴ *Ioan*, XVII, 11 sq.

¹³⁵ *Luca*, XXII, 19.

Duh¹³⁶, Puterea dintru înălțime, care i-a înarmat pe Apostoli, după ceea ce li s-a spus lor de către Domnul: «Stați în cetatea Ierusalimului, până ce vă veți îmbrăca cu putere de sus»¹³⁷. Aceasta este lucrarea acelei coborâri, căci nu s-a coborât o singură dată și după aceea ne-a părăsit, ci este cu voi și va fi totdeauna, până în veac. Acesta (Sfântul Duh) săvârșește tainele prin mână și limba preoților și nu numai că Domnul nostru a trimis pe Sfântul Duh, ca să rămână cu noi, dar a făgăduit că și El însuși rămâne cu noi, «până la sfârșitul veacului»¹³⁸. Mângâietorul este prezent în mod nevăzut, fiindcă El n-a purtat trup. Domnul Hristos însă Se și vede și Se lasă (îngăduie) să fie atins prin Sfintele și înfricoșătoarele Taine, ca Unul Care a primit firea noastră și o poartă până în veci. Aceasta este puterea Preoției, acesta este Preotul, căci El nu și-a încetat preoția Sa după ce s-a dat și s-a jertfit o dată, ci prin această preoție perpetuă, El liturghisește Liturghia noastră, în care este și Mijlocitor pentru noi către Dumnezeu, în veac, pentru care fapt s-a zis cu privire la El: «Tu ești

¹³⁶ Aluzie lapidară la Epicleză.

¹³⁷ *Luca*, XXIV, 49 și *Corinteni*, XI, 23 sq.

¹³⁸ *Matei*, XXVIII, 20.

preot în veac»¹³⁹. De aceea, nici o îndoială să nu aibă credincioșii în privința sfințirii Darurilor, și nici pentru alte ritualuri, dacă se săvârșesc conform cu intenția și rugăciunea preoților.

Dar ce ar putea spune cineva despre sfintele *Ripide*, ținute în mâini de către diaconi și vânturate de ei, deodată, ca în semn de înmărmurire, până la rugăciunea spusă de Dumnezeu (Rugăciunea Domnească)? Pe de o parte este ceva îndrăzneț încă să vorbești despre acestea, dar pe de altă parte, fiindcă am consimțit o dată să ne supunem poruncii aceuia care ne-a îndemnat (să scriem), haide, să vorbim și despre acestea, atât cât ne dă Dumnezeu (putința). Dacă și de către alții vor fi bine primite cele spuse de noi, lui Dumnezeu, slavă, căci eu știu bine că (cele spuse) nu sunt într-un tot de criticat și nici (nu sunt) în afara dogmelor credinței ortodoxe a creștinilor. Noi spunem deci că totdeauna, în mod netăgăduit, au fost de față și Puterile cerești împreună cu Domnul Hristos, dar mai ales în noaptea aceea în care El a fost dat. Ele însele, văzând ducerea la Caiafa, înfățișarea Lui înaintea unui om, mărturiile mincinoase, lovirile cu vergile, scuipările, palmele peste obraz, clevetirea aceea a iudeilor,

¹³⁹ *Psalmul CIX*, 4.

îmbrăcămintea purpurie a ostașilor, coroana de spini, închinăciunile în derâdere și toate celelalte câte ni le istorisește cuprinsul Sfințelor Evanghelii și câte, pentru mulțimea lor, le-a trecut cu vederea, poate, pentru fiecare din cele întâmplate, rămânând nedumerite și cutremurându-se de mărirea îndelung-răbdării Lui, acoperindu-și fețele, se întorceau cu spatele și din nou respectând profund măreția Domnului, își reîntorceau fața la El. Acest lucru îl făceau până la înălțarea pe Cruce. Crucea a devenit sfârșit al patimilor Trupului și al rușinii pentru acestea, Crucea, care este mai degrabă slavă, iar nu rușine, căci ea este început al lucrărilor și puterilor Dumnezeirii. Căci de aici acel cutremur universal, întunericul de trei ore peste tot pământul, chiar și despicarea catapetesmei și a pietrelor și deschiderea mormintelor, încă și învierea morților și câte a săvârșit Mântuitorul coborându-Se în iad. Tocmai pentru aceasta, chiar la locul răstignirii Lui, fiind încă Domnul (aici), Puterile divine au lepădat înfățișarea de spaimă și uimire. De aici reiese limpede că toate ocările dinainte de Cruce și onorurile jignitoare și batjocorile atingeau mai mult pe Cel ce pătimea, după cum atingeau și Puterile dumnezeiești înțelegătoare.

După aceea, preotul iarăși îi mărturisește lui

Dumnezeu și Tatăl misterele întrupării lui Hristos, nașterea cea de nespus din Fecioara și de Dumnezeu-Născătoarea, petrecerea și locuirea Sa în lume, Crucea, moartea, coborârea Lui în iad, eliberarea de aici a celor ferecați în lanțuri, Sfânta Înviere din morți, cea de a treia zi, Înălțarea la ceruri, șederea la dreapta lui Dumnezeu și Tatăl, cea de a doua și viitoare venire (Parusia) slăvită a Lui la noi, din nou¹⁴⁰. Iarăși ne inițiază în mistere cu privire la Dumnezeu Cel nevăzut, adică Dumnezeu și Tatăl și cu privire la pântecel mai înainte de lucefăr și cu privire la Fiul născut mai înainte de veacuri, precum zice Scriptura: Din pântecel mai înainte de lucefăr te-am născut¹⁴¹. Iarăși Îl roagă pe Dumnezeu-Tatăl să plinească taina Fiului Său și să se nască (γεννηθῆναι) adică să se prefacă însăși pâinea și vinul în Trupul și Sângele lui Hristos și Dumnezeu și să se împlinească zicerea: «Eu astăzi te-am născut»¹⁴². De aceea, și Sfântul Duh, prezent în mod nevăzut, prin buna plăcere a Tatălui și cu voința Fiului, arată lucrarea dumnezeiască și o pecetluiește cu mâna

¹⁴⁰ Vezi rugăciunea completă, citită în taină de preot după «Cântare de biruință...», la *Liturghia Sfântului Vasile cel Mare*.

¹⁴¹ *Psalmul CIX*, 3.

¹⁴² *Psalmul II*, 7.

preotului și preface și desăvârșește Darurile Sfinte puse înainte, în Trupul și Sângele Domnului nostru Iisus Hristos, Care a spus că «Pentru aceștia Eu mă sfințesc pe Mine însumi, ca să fie și ei sfințiți»¹⁴³. În ce fel? «Cel ce mănâncă Trupul Meu și bea Sângele Meu rămâne în Mine și Eu întru El»¹⁴⁴.

De aceea noi, devenind înșiși văzători ai tainelor dumnezeiești și părtași ai vieții fără de moarte ai firii dumnezeiești¹⁴⁵, proslăvim misterul cel mare și de necuprins cu mintea și neexplicabil al iconomieii Fiului lui Dumnezeu și slăvindu-L să strigăm:

«Ale Tale dintru ale Tale, Ție aducem», adică din Trupul și Sângele Celui care a spus: «Aceasta s-o faceți întru pomenirea Mea». Aceasta înseamnă că cele pe care Tu ni le-ai transmis prin Sfinții Tăi Apostoli, pe acestea Ți le aducem, pentru mântuirea noastră.

«Pre Tine Te lăudăm, Dumnezeu și Tatăl. Pre Tine bine Te cuvântăm, Fiul și Cuvântul; Ție îți mulțumim, Dubul Sfânt; Doamne, Dumnezeul nostru, Treime în Unime și Unime în Treime», de aceeași ființă și nedespărțită, Care are, în chip minunat,

¹⁴³ Ioan, XVII, 19.

¹⁴⁴ Ioan, VI, 57.

¹⁴⁵ Cu înțelesul de: împărtășindu-ne cu firea dumnezeiască.

și separarea persoanelor, și uniunea unei singure naturi a dumnezeirii. Faptul că preotul săvârșește misterul liturgic dumnezeiesc fiind înclinat înainte arată convorbirea cu Dumnezeu singur, în chip nevăzut. De aceea, el vede și arătarea luminii dumnezeiești și, prin strălucirea slavei Feței Fiului lui Dumnezeu, el devine strălucitor și se sustrage cu teamă și sfială, precum Moise, când a văzut pe Dumnezeu în chip de foc, pe munte, înfricoșându-se, și-a întors fața lui și a acoperit-o, căci se temea să privească fața Lui, din cauza slavei.

«*Mai ales pentru Prea Sfânta, Prea Curata*». Se cade ca noi să lăudăm pe Stăpâna a toate și să întărim zicerea îngerului «Bucură-te».

«*Ale Tale dintru ale Tale*». Dumnezeu ne-a plăsmuit pe noi după chipul Lui, ceea ce înseamnă: sfințenie, dreptate și putere. Noi însă, călcând Legea, ne-am făcut robi ai lui Faraon, despotul amărăciunii. Venind deci Domnul nostru Iisus Hristos, ne-a răscumpărat pe noi cu Sângele Său propriu și ne-a îmbrăcat în omul cel nou și ne-a dat cinstitul Său Trup și Sânge, zicând: «Aceasta s-o faceți întru pomenirea Mea». Noi, aducându-ne aminte de această poruncă, Îi producem antipurile, zicând: «Ale Tale dintru ale Tale» și celelalte, în mod spiritual, adică vrednicia noastră originală, adică cea după

chipul Său, ceea ce înseamnă: *dreptatea, sfințenia, și puterea*. *Dreptatea* este: a nu fi nedreptățit și nici a nedreptăți; *sfințenia*: a susține pe cei nedreptățiți și a ierta pe cei ce nedreptățesc, ba mai mult, să le facem și bine. În toate se cade să-L lăudăm ca Dumnezeu și Stăpân a toate.

Pecetluirea Sfintelor Daturi cu semnul binecuvântării se face pentru ca prin venirea și prezența slăvită, Sfântul Duh să prefacă și să facă pâinea Însuși Cinstitul Trup al Domnului nostru Iisus Hristos, iar ce este în Potir, Însuși Cinstitul Sânge al Marelui Dumnezeu și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, vărsat pentru viața și mântuirea lumii și pentru ca celor ce se împărtășesc din el să le fie spre iertarea păcatelor și spre viața de veci.

Zicerea «Mai ales», aceasta înseamnă: O, Maică Sfântă, noi slăvim lumina strălucitoare a adevărului, contemplând chipurile lipsite de lumină și umbrele trecute ale Logosului și cele ce sunt în acestea, deoarece ușa (pântecelui) a fost închisă; cu vrednicie binecuvântăm pântecetele tău.

«Și fiecare pomenește pe cei pe care îi are în gând» (καὶ ὡν ἕκαστος κατὰ διάνοιαν)¹⁴⁶.

¹⁴⁶ Este un text între ghilimele, citat de autor ca indicație tipiconală pentru fiecare slujitor, din *Liturghia Sfântului Vasile cel Mare*, unde este redat așa: «Aicea Preotul

«*Și pre toți și pre toate*». Preotul poruncește poporului să-și aducă aminte de mâniile cugetului în momentul misterului dumnezeiesc și să le îndepărteze de la toți și de la toate care ne urăsc pre noi.

Se face pomenire înaintea lui Dumnezeu pentru cei adormiți, și pentru suflete, și pentru tot trupul, ca la Cel care are puterea peste morți și peste vii și care stăpânește cele cerești și cele pământești și cele dedesubt (din iad), ca fiind de față Împăratul Hristos, ca Sfântul Duh, chemându-i pe toți, vii și mutați către locașurile și odihnele de acolo, pentru întâmpinarea Domnului și Dumnezeului nostru Iisus Hristos, ca să fie adunați și să vină înaintea feței Lui și să audă glasurile laudei Lui, chemând și toate sufletele celor din iad, fiind eliberate de legături prin moartea și învierea lui Hristos. El a înviat din morți, făcându-se începătură și prim născut al celor adormiți și tuturor deschizând drumul spre învierea din morți și repauzându-i spre viața cea fericită și nemuritoare pe cei ce au adormit întru nădejdea învierii Lui. Sunt chemate toate sufletele lor împreună cu ale Profeților și Apostolilor și martirilor să intre împreună și să

pomenește pe cine va voi, sau vii, sau morți» (vezi *Liturghierul*, ediția a II-a, București, 1895, p. 207).

se așeze la Masă cu Avraam și cu Isaac și Iacob și la Masa mistică a împărăției lui Hristos.

«Și ne dă nouă cu o gură și cu o inimă a slăvi și a cânta prea cinstitul». Noi ne rugăm Ție întocmai ca și cu o gură și o inimă pentru proslăvirea Ta. Tot așa deci, dă-ne nouă și un duh și un suflet, pentru ca, fiind uniți cu legătura dragostei, să putem, cu îndrăzneală, să ne împărtășim din masa pusă înainte și să ne facem vrednici de Sfintele Taine, slăvind și cântând prea cinstitul și de mare cuvîință numele Tău, al Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh.

«Și să fie milele marelui Dumnezeu și Mântuitorului Iisus Hristos cu voi cu toți». Dacă vom face așa cum am spus mai sus, milele lui Dumnezeu vor fi cu noi cu toți. Mila lui Dumnezeu este Hristos, Carele pentru noi și pentru a ne milui pe noi, fiind trimis de către Dumnezeu cel Mare, pe Sine s-a dat pentru noi și ne-a miluit.

Noi, cei care ne-am unit întru unirea credinței și împărtășirea Sfântului Duh prin iconomia (orânduirea) celui Care a murit pentru noi și a înviat și a stat de-a dreapta Tatălui, nu mai suntem pe pământ, ci ne-am așezat în ceruri pe tronul împărătesc al lui Dumnezeu, unde este Hristos, precum Însuși zice: «Părinte Sfinte, sfințește-i pe aceștia pe care Mi i-ai dat Mie, cu

numele Tău, pentru ca unde sunt Eu, și ei să fie cu Mine, și să vadă slava pe care Mi-ai dat-o Mie, fiindcă i-ai iubit pe ei, precum M-ai iubit pe Mine»¹⁴⁷.

Toți cei care am primit înfierea și am devenit împreună moștenitori ai lui Hristos, prin Harul Său, iar nu din faptele noastre, avem Duhul Fiului lui Dumnezeu în inimile noastre, al cărui Har și lucrare contemplându-le preotul, glăsuiește și zice:

«Părinte, Tatăl Cel ceresc, învrednicește-ne pe noi, fără de osândă, cu cuget curat, să cutezăm a Te chema și a zice:

«Tatăl nostru Carele ești în ceruri». Cu adevărat El este Tatăl nostru al tuturor și ne ține pe toți. Dacă facem voia Lui, El este Tatăl nostru, iar de nu, ne este tată acela a cărui lucrare o săvârșim. Și astfel: Tu îl numești pe El Tată? Poartă-te ca un copil al Lui, pentru ca să te faci bine-plăcut Tatălui Carele este în ceruri. Cine oare, ostenindu-se pentru stăpânitorul lumii și al celor târâți spre o viață josnică și făcându-i-se fiu adoptiv prin faptele rele, ar mai îndrăzni să numească Tată pe Autorul și Stăpânitorul oricărui bine? Este limpede că unul ca acesta nu numește Tată pe Domnul Savaot (Domnul oștirilor), ci pe

¹⁴⁷ Ioan, XVII, 24.

cel potrivit, ale cărui fapte le și săvârșește. Altfel: Omule, tu numești Tată pe Dumnezeu? Bine zici, fiindcă El este Tatăl și Făcătorul nostru al tuturor, dar grăbește-te să săvârșești fapte plăcute Tatălui tău. Dacă însă tu săvârșești fapte urâte, este cât se poate de evident că pe diavol îl numești tată, căci acesta este mai marele răutăților. De aceea, grăbește-te să fugi de el și să plăci Bunului tău Părinte și Făcătorului tău.

«*Sfințească-se numele Tău*». Numele cel chemat peste noi (adică numele cu care ne numim noi) este al Fiului lui Dumnezeu, căci El este Hristos, iar noi suntem creștini și nouă ni s-a dat numele Lui. Fără îndoială, Dumnezeu este Sfânt, dar noi ne rugăm să sfințească numele Lui întru noi, adică fapta noastră să fie vrednică de luat în seamă, ca trupul nostru să-l facă sfânt și întru totul curat, pentru ca să fie găsit fără motiv de osândă în ziua judecății. Dar ce, nu este sfânt Dumnezeu? Da, Sfânt este, dar tu aceasta o spui: Întru mine «sfințească-se numele Tău», pentru ca să vadă oamenii faptele bune și să te slăvească pe Tine, Tatăl și Făcătorul meu.

«*Vie împărăția Ta*». Împărăția lui Dumnezeu este Duhul Sfânt, precum zice: «Împărăția

cerurilor este înăuntrul vostru»¹⁴⁸. Sfântului Duh împreună cu Tatăl și cu Fiul I se cuvine să împărețească: Cel care sfințește și luminează puterile spirituale și îngerești și oștile cerești și pe tot omul care vine în lume și crede în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh. Cu adevărat, El este împărat al pământului, al celor văzute și nevăzute. Dar precum o cetate înconjurată de dușmani cere ajutorul împăratului, tot așa și noi, fiind încercuiți de puterile potrivnice și de păcate, cerem de la El ajutor, ca să ne elibereze. Tu Îl numești Împărat? Fă-te ca un ostaș duhovnicesc, pentru ca să plăci Împăratului care te-a înrolat în armata Sa. Și ce? Nu este Împărat Dumnezeu, pentru că va să vie împărăția Sa viitoare? Da, El este Împărat al tuturor, dar, precum o cetate încercuită, după cum s-a spus... Și altfel a spus: Fiindcă Profetul zice: «Dumnezeu a împărățit peste neamuri»¹⁴⁹, folosindu-se de timpul trecut ca de viitor, pentru care motiv noi strigăm:

«*Vie împărăția Ta*» peste noi, toate neamurile, Doamne.

«*Facă-se voia Ta precum în cer și pe pământ*».
Voia lui Dumnezeu și Tatăl este iconomia

¹⁴⁸ Luca, XVII, 21.

¹⁴⁹ Psalmul XLVI, 8.

(orânduirea) Fiului Său. Îngerii, în cer, sunt în armonie și într-o împreună glăsuire; tot așa căutăm și noi să fim în dragoste nefățarnică. Voința pe care o cauți tu, în cer se împlinește. Pe aceasta trebuie s-o împlinești tu pe pământ. Înțelesul este așa: Doamne, precum s-a făcut în cer voia Ta și sunt toți îngerii în pace și nu există între ei asupritor și asuprit, nici strivitor și strivit, nici atacator cu război și atacat, ci toți, într-o armonie profundă Te slăvesc pe Tine, așa și întru noi oamenii, pe pământ, «facă-se voia Ta», ca toate neamurile, cu o singură gură și cu o singură inimă, să Te slăvim pe Tine, Făcătorul și Tatăl nostru al tuturor.

«Pâinea noastră cea spre ființă, dă-ne-o nouă astăzi».
Pâinea cea spre ființă este Hristos, Cel ce este, Cel ce a fost mai înainte, Cel ce rămâne în veci, Cel care, cu bunăvoința Sa, este mâncat și care rămâne totdeauna nesfârșit de consumat și Cel care dă viață lumii. Pe Acesta, primindu-L prin Botez, cerem să-L primim totdeauna, și să-L avem, și să-L mâncăm; noi cerem (pâinea) care se cuvine pentru ființa noastră, atât cât ne este de ajuns nouă, pentru ca nu cumva, sărăciți și istoviți de foame, să alunecăm înspre blasfemie sau, găsindu-ne în mare belșug, să fim îngâmfați și să fim înlăturați de către Tine. Dacă tu vei căuta pâine, nu mai grămădi aur; dacă însă îți va lipsi (pâinea) și

dacă vei fi lipsit de ea (de către altcineva), (aceasta) să te îndemne s-o ceri. Noi cerem să primim pâinea cea spre ființă, fiindcă fiecare om este alcătuit din două naturi (substanțe), a sufletului și a trupului, și de aceea, noi cerem pâinea care se cuvine pentru fiecare substanță. Pâinea trupului este aceasta care se mănâncă, iar pâinea sufletului, cuvântul lui Dumnezeu.

«Și ne iartă nouă greșealele noastre». Iartă-ne nouă păcatele noastre, declarând: «precum și noi iertăm greșiților» (celor ce ne greșesc) și dacă facem așa, și El ne va face nouă așa. Dacă ai iertat pe cineva, cere (iertare de la Dumnezeu); dacă ai dezlegat un frate de legăturile dușmăniei, roagă-te. Dacă ai însă în minte vreun ranchiun, ce iertare ceri? Explicația este așa, hai să spunem: Doamne, «iartă-ne nouă datoriile noastre», adică păcatele și greșealele noastre, «precum și noi iertăm» tuturor fraților noștri care păcătuiesc și greșesc față de noi... Spunând acestea, dacă vei face așa, gândește-te că «înfricoșat lucru este să cădem în mâinile lui Dumnezeu Cel viu»¹⁵⁰ și îndreptându-te, întoarce-te la Dumnezeu și Tatăl și Făcătorul tău.

«Și nu ne duce pe noi în ispită, ci ne izbăvește de

¹⁵⁰ Evrei, X, 31.

cel rău». Noi, Doamne, suntem vinovați pentru orice pedeapsă, dar Te rugăm să nu ne dai pe noi în mâinile oamenilor celor mai dușmănoși și ale diavolilor răi, ca să ne pedepsească, ci Tu, Doamne, pedepsește-ne, că precum este iubirea Ta de oameni, tot așa și pedeapsa Ta. Dar ce? Dumnezeu duce pe oameni în ispită? Să nu fie! Dumnezeu nu este autor al răului, dar să-L rugăm, ca, cu milele Sale cele multe, să nu îngăduie ca noi să fim ispitiți. Doamne, dacă satana cere să ne cearnă pe noi ca pe grâu, precum și pe Sfinți Tăi Apostoli i-a cernut¹⁵¹, dar n-a reușit, sau ca pe Iov, să nu-i dai lui putere împotriva noastră. Dar chiar dacă un om rău va voi să ne ispitească, nu ne încredința pe noi voinței lui, ci scapă-ne pe noi cu acoperământul aripilor Tale.

«Că a Ta este împărăția și puterea și slava, a Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh». A ta este puterea și dreptul (domnia) de a milui și a mântui, de a aduce moarte și a da viață, a Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor. Doamne, fiindcă a Ta este împărăția, nu îngădui ca noi să fim înfricoșați de împărăția, nici de puterea, nici de stăpânirea celui rău. Cu toate că noi suntem vrednici (vinovați)

¹⁵¹ Vezi *Luca*, XXII, 31-32.

de pedepse, pentru păcatele noastre, Tu pedepsește-ne cum vei voi, dar nu ne da pe noi în mâinile celor răi. Fie ca să cădem în mâinile Tale, că, precum este măreția Ta, așa și mila Ta, Părinte atotțiitorule.

«*Pace tuturor*». Fie ca toți să avem mintea liniștită !

«*Capetele noastre*»¹⁵². Să ne întoarcem către Domnul gândurile și faptele, rugându-L ca Sfintele Daruri cele puse înainte să le întocmească spre bine, după a fiecăruia osebită trebuință¹⁵³. Îți mulțumim pentru harul și milele și iubirea de oameni a Unuia-Născut al Tău. După aceea rostește preotul, zicând tuturor: «Că eu om sunt, asemenea pătimitor ca voi,

¹⁵² Atât în Liturgia Sfântului Ioan Gură de Aur, cât și în Liturgia Sfântului Vasile cel Mare, formula diferă: «*Capetele voastre* Domnului să le plecați», în Liturgia Sfântului Vasile, rugăciunea care urmează se referă la «cei ce și-au plecat capetele», iar în rugăciunea din Liturgia Sfântului Ioan Gură de Aur, către sfârșit, se fac cereri și pentru «capetele noastre», «după a fiecăruia osebită trebuință». Este mai ortodoxă și mai firească formula, «capetele noastre», pentru că slujitorul lui Dumnezeu își poruncește și sieși să-și plece capul lui Dumnezeu, în virtutea unității de credință cu credincioșii din biserici, pe care o cere în ectenii.

¹⁵³ Vezi cuprinsul rugăciunii de mulțumire după «Tatăl nostru» la *Liturgia Sfântului Ioan Gură de Aur*.

necunoscând faptele voastre ale fiecăruia»¹⁵⁴. Luați aminte deci și fiți sfinți, fiindcă Hristos, cu Care vă veți împărtăși, este Dumnezeu Sfânt și întru sfinți se odihnește.

«*Sfintele Sfinților*». Dece Domnul să ne învrednicească să ne dea Sfintele, ca unora care nu-și mai aduc aminte de rău și care sunt curați cu inima. El numește Sfinți pe cei curați de conștiința cea rea și au credința sinceră în Sfintele.

Poporul mărturisește și zice: «*Unul Sfânt, Unul Domn Iisus Hristos, întru slava lui Dumnezeu Tatăl. Amin*». Unul Sfânt și Dumnezeu cel fără de păcat este Domnul nostru Iisus Hristos, împreună cu Dumnezeu-Tatăl și cu Duhul Sfânt, Căruia se cuvine slavă în veci. El Îl numește Dumnezeu pe Cel slăvit în Treime.

¹⁵⁴ Cuvintele acestea μή γινώσκον ὑκῶν τὰ ἔργα, citate de autor între ghilimele, se referă la Domnul Hristos (Vezi *Evrei*, IV, 15 și II, 18 etc.). Înțelesul verbului grecesc μή γινώσκειν de aici este «a nu avea nici o legătură cu ... » ca și la *Matei*, I, 25: «și n-a cunoscut-o pe ea» (οὐκ ἐγίνωσχεν αὐτήν). Deci trebuie să înțelegem nu că Domnul Hristos, Dumnezeu, n-ar cunoaște păcatele fiecăruia dintre noi, ci că, deși «pătimitor ca noi», ca Om, îndurând foamea, setea, oboseala, El n-a fost părtaș păcatelor și urmărilor păcatelor, care sunt fapte ale firii omenești, și n-a avut nici o legătură cu ele.

*Acoperirea cu aripile*¹⁵⁵, într-un fel sau altul (sau într-un loc sau altul), se face conform vedeniei arătată văzătorilor de Dumnezeu, sau, pentru că întreita sfințire (pomenirea întreită a sfințeniei) mai degrabă face aluzie, în mod tainic, la numărul persoanelor și, de asemenea, la unitatea puterii și a naturii și a dumnezeirii, prin unitatea domniei. Prin cuvintele «*Sfânt, Sfânt, Sfânt*» se proslăvește și sfințenia celor trei Persoane. Din nou se arată și se proslăvește domnia unei naturi, adică Dumnezeu în Treime este proslăvit prin trei cântări serafimice de sfințire, dar care se unesc și merg împreună într-o singură stăpânire a naturii și dumnezeirii. Întreita zicere despre sfințenie face aluzie la cele trei Persoane, iar domnia (este) unitatea unei singure puteri și naturi. Așadar, acoperirea prin împreunarea aripilor ne face să subînțelegem ceea ce este necunoscut și ascuns al dumnezeirii.

Când va spune preotul «Sfintele Sfinților», aceasta o spune despre cei curați și sfinți, căci bogăția sfinților este cea a faptelor bune, iar nu a păcatelor.

Înălțarea Cinstului Trup închipuie înălțarea pe Cruce și moartea pe ea și Învierea însăși.

¹⁵⁵ Se înțelege schimbarea poziției orarului de către diaconi, în timpul cântării *Rugăciunii domnești*, îmbrăcându-l cu ambele capete înainte, ca două aripi.

Faptul că preotul înalță Sfânta Pâine și face chipul crucii de trei ori¹⁵⁶ în aer cu cinstita și de viață făcătoare Pâine are înțelesul acesta: Pe de o parte, o cruce care se face sus arată că a fost sfințit cerul cel de sus, iar pe de altă parte, (crucea) de la mijloc, aerul, iar crucea de jos, deasupra și aproape de Disc, pământul, în care a și fost îngropat Trupul Cel de viață făcător al lui Hristos.

Faptul că se face pe Potir (deasupra Potirului) semnul crucii, și aceasta tot de trei ori, arată că a fost sfințit tot universul cel cu patru margini de către iconomia divină a întrupării și de către însăși Patima cea de viață făcătoare a lui Hristos Dumnezeu. Hristos Iisus, fiind răstignit, privea spre apus, iar cinstitele Sale mâini erau întinse, una spre miazăzi, alta spre miazănoapte.

Faptul că a fost răstignit spre Răsărituri (este) după cel ce spune: «Dumnezeu din Theman va veni», fiindcă El însuși este Soarele spiritual al dreptății și «Răsăritul este numele Lui» și pentru (motivul) că de aici așteptăm bucuria veșnică și învierea. Faptul că se fac trei cruci arată misterul Sfintei Treimi. A pățimit Fiul și Cuvântul lui Dumnezeu cu bunăvoința coeternului

¹⁵⁶ Trei închinăciuni și trei metanii, însoțite de rugăciunea «Dumnezeule, curățește-mă pe mine păcătosul», înainte de înălțarea Sfintei Pâini după Disc.

Dumnezeu și Tatăl și cu conlucrarea Sfântului Duh. Pentru aceasta și poporul glăsuiește:

«Unul Sfânt, Unul Domn Iisus Hristos», numind Sfânt și Domn pe Dumnezeu Cel lăudat cu cântări și preaslăvit în Treime, căci întreita zicere a cuvântului «sfințire» arată și face cunoscut în mod tainic cele trei Persoane.

Faptul că se înalță Sfânta Pâine singură înseamnă că Împăratul este Domnul însuși și Capul însuși, după cum spune Apostolul. Celelalte cinstite Daruri sunt mădulare ale lui Hristos și Trup al lui Hristos, adică ale Cinstului Trup al lui Hristos Dumnezeu. El este singur întru Care se reprezintă și se arată sfânta și de viață purtătoare Patimă a Celui care s-a jertfit pentru viața lumii, de vreme ce numai această Sfânta Pâine (Sfântul Agneț) se taie și ca un miel se jertfește, iar celelalte (părți) dintre Sfintele Daruri nu se străpung cu copia în formă de cruce, dar se împart și se fărâmițează ca mădulare și părți ale Trupului. Așadar, acea Sfântă Pâine, având atributul de sfântă (împărtășindu-se de sfințenie) împărtășește din sfințire și celorlalte Daruri. De asemenea, împărtășește din sfințire și har și Potirul.

După înălțarea (de pe Disc), îndată se face sfărâmarea Sfântului Trup. Dar, chiar dacă se sfarmă și se împarte, el rămâne neîmpărțit și

netăiat, și în fiecare parte din cele tăiate se face cunoscut și se găsește întreg. Chiar dacă s-a supus celor ale stricăciunii prin moarte, Trupul Lui însă n-a văzut stricăciune în iad.

Atunci se aduce apă foarte caldă într-un vas mic și (preotul sau diaconul) toarnă și amestecă din el cât trebuie în cele puse înainte pe Sfânta Masă, fie că sunt cupe, fie pahare, pentru ca, precum din coasta cea vie și sfântă au purces ambele (elemente) pline de căldură, tot așa și apa foarte caldă, turnată în momentul împărtășirii, să suplinească chipul desăvârșit al misterului, cei care se împărtășesc din sânul Potirului atingându-se ca de însăși coasta izvorătoare de viață. Acestea constituie o ușă spre credința în Treime și cunoașterea ei și aceasta o înfățișează marele Ioan și Teologul, care întărește cuvântul mântuirii, al credinței și al puterii prin aceste trei mărturii: «Trei sunt care mărturisesc: Duhul, apa și sângele și cele trei sunt într-o unime»¹⁵⁷.

Împărtășirea (preotului) arată și împărtășirea cu pâinea și potirul cel nou la Cina cea de taină, mai înainte de Patimă, despre care a zis Mântuitorul nostru: «Nu voi mai bea din acesta, până când îl voi bea nou în împărăția

¹⁵⁷ I Ioan, V, 8. Autorul redă nu textul exact, ci interpretarea lui.

Tatălui Meu». Pe acesta l-a și băut după înviere într-un mod neobișnuit și în același timp într-un mod nou, nu pentru că ar fi avut trebuință de astfel de hrană a trupului, ci pentru deplina încredințare a Apostolilor despre Înviere.

Faptul că preotul se împărtășește (mai întâi) numai cu Pâine, fără Sânge, și după aceea se împărtășește cu Sfântul Sânge, nimic altceva nu arată decât că Mielul Sfânt este încă sângerând, de la junghierea dumnezeiască și purtătoare de viață și de la jertfa spirituală, pe care preotul o săvârșise în mod mistic la Proskomidie.

Rugăciunea după împărtășire a preotului: «Tu ai pregătit înaintea mea Masa în fața tuturor celor care mă apasă pe mine» se referă la Masa cerească, Misterul cel nemuritor; Masa este Trupul cel fără de prihană. «Ai uns cu untdelemn capul meu», untdelemnul, zice, al Harului Sfântului Duh. «Și paharul Tău care mă sfințește pe mine, cât de bun este», referindu-se la băutura nemuritoare a Sfântului Sânge. Altfel: Potirul (este) Cinstitul Sânge. Zicerea «Ca eu să locuiesc în Casa Domnului întru lungime de zile», întru Ierusalimul cel de sus. Casa este cerul și Biserica și Sionul.

«Cu frică de Dumnezeu și cu credință și cu dragoste apropiați-vă de Hristos, Dumnezeul și Împăratul nostru». Se cade deci ca noi să avem

frică și dragoste în momentul (săvârșirii) misterelor și să ne apropiem cu credință, fiindcă chiar dacă am avea mii de fapte de îndreptare, dar am fi ranchiunoși, nimic din cele ale mântuirii nu vom putea dobândi. De aceea, și frică se cade să avem, și dragoste în momentul jertfelor, căci nimic altceva nu a amintit dreptatea decât iubirea, însuși Unul-Născut, Fiu și Cuvânt al lui Dumnezeu, Mijlocitorul păcii, pentru oricine crede și-a dat și Cinstitul Său Trup și Sângele cu frică și credință.

«Drepti cei care am primit sfintele, preacuratele, nemuritoarele», adică cei care ne-am împărtășit să stăm cu cugetul drept, împreună cu faptele și cu vrednicie să-I mulțumim că ne-a învrednicit să gustăm din Sfintele Taine și, prin nașterea din nou, să sălășluim împreună cu El. Amin.

Altfel: Cei care ne-am împărtășit din jertfa sau din substanța cea făcătoare de viață, să ne îndreptăm mintea de la cele pământești spre cele cerești și, cu vrednicie, să plăcem lui Hristos, că ne-a învrednicit să ne împărtășim cu Cinstitul Trup și cu Sângele Lui, de care Taine, fie ca noi toți să avem parte și, prin nașterea din nou, prin Harul Său (să avem parte) și de arătarea lui Dumnezeu. Dar ce este nașterea din nou (παλιγγενεσία)? Palinghenesia este nașterea a doua oară și reînnoirea.

Ridicarea rămășițelor sfinte lăsate (pe Sfântul Disc) simbolizează Înălțarea Domnului și Dumnezeuului nostru.

Ultima tămâie (cădere) simbolizează Harul Sfântului Duh, cel dat prin inspirație Apostolilor, după înviere.

Rugăciunea amvonului (cea din urmă) este ca o pecetuire a tuturor cererilor și o recapitulare ordonată, corespunzătoare primelor și celor mai de valoare concluzii. Fiindcă întreaga Sfântă Liturghie se săvârșește în primul rând pentru cei care au adus și pentru cei pentru care s-au adus și apoi, și pentru toți cei care le-au primit, de aceea, la sfârșit se adaugă o rânduială corespunzătoare a fiecărei rugăciuni rostite¹⁵⁸.

Pentru că unii din cei care au stat în afara Jertfelnicului se cufundă adesea în nedumerire și se întreabă «care este oare scopul și înțelesul și puterea rugăciunilor murmurate de către arhieru» și doresc să dobândească oarecare cunoștință și despre acestea, de aceea Sfinții Părinți, ca recapitulare a tuturor celor cerute prin rugăciuni, au făcut însemnare cu privire la această rugăciune, învățându-i, ca pe cei care cercetează stofa din (observarea) marginii (ei).

¹⁵⁸ Adică regulile de felul cum trebuie să se desfășoare serviciul divin respectiv (τάξις).

*Simbolul trupului Sfintei Fecioare*¹⁵⁹, partea (numită) evloghia și prescură, se frânge ca pâine și se distribuie ca împărtășire dintr-o nespusă binecuvântare, celor care o primesc cu credință; se dă drept contradar din Sfintele (Daruri) celor care au adus, ca ofrandă plină de sfințenie și așa, din împărtășirea cu Prea curatul Trup al lui Hristos, Dumnezeu nostru, Cel născut din Ea (Sfântă Fecioară), și cu Cinstitul Sânge se sporește sfințenia și înfierea pentru cei credincioși. Din momentul împărțirii pâinii trupului Născătoarei de Dumnezeu (anafura), ea devine și se crede binecuvântarea duhovnicească și altă dărnicie de bunătați pentru neamul creștinesc.

Moise, acel văzător de Dumnezeu, odinioară stropea poporul cu sângele țapilor și vițelilor, zicând: «Acesta este sângele Testamentului Domnului», iar Hristos și Dumnezeu și-a dat propriul Său Trup și și-a vărsat propriul Său Sânge și a amestecat băutura Noului Testament, zicând: «Acesta este Trupul Meu și Sângele Meu, care se frânge și se varsă spre iertarea păcatelor, așa încât, de câte ori mâncați Pâinea și beți Paharul acesta, moartea și învierea Mea mărturișiți». Și așa, de aici înainte,

¹⁵⁹ Adică prescura din care s-a scos agnețul.

cu astfel de gânduri, noi mâncăm Pâinea și bem
Paharul drept Trup și Sânge al Fiului lui
Dumnezeu, mărturisind moartea și învierea
Domnului nostru Iisus Hristos, Căruia (se
cuvine) slava în veci. Amin.

CUPRINS

Prefață	5
Nota traducătorului	22
I. INTRODUCERE	25
Despre biserică, lăcașul divin și despre toacă	27
Despre primele două Taine: Botezul și Mirungerea	28
Despre absida Altarului, despre obiectele din Altar	31
Despre iconostas și despre naos	36
Despre închinare către răsărit și despre îngenunchere	37
Despre tunderea capului preotului	39
Despre veșmintele preoțești și simbolismul lor	40
II. PROSCOMIDIA	45
III. LITURGHIA CATEHUMENILOR ..	57
IV. LITURGHIA CREDINCIOȘILOR ..	83

Extras din revista *Mitropolia Olteniei*
(nr. 9-10/1974, pp. 824-832; nr. 1-2/1975,
pp. 74-80; nr. 3-4/1975, pp. 213-218;
nr. 7-8/1975, pp. 554-557; nr. 1-2/1976,
pp. 64-71; nr. 3-4/1976, pp. 199-205)

Tipărită la **Tipografia Eparhială – Craiova**
Director: Florin Pârșcoveanu
(Tel./Fax: 0251/463087, Tel.: 0788240992
email: office_tipografia@m-ol.ro)

ȘFÂNTUL GHERMAN I ARHIEPISCOPIUL CONSTANTINOPOLULUI

" *Sfântul Gherman I* a trăit între anii 650-733. A fost patriarh al Constantinopolului între anii 715-733 și un dârz luptător împotriva iconoclasmului, împreună cu Sfântul Ioan Damaschin. Biserica Ortodoxă îl sărbătorește la 12 mai.

A fost un patriarh învățat și, pentru viața lui sfântă și pentru învățătura lui ortodoxă, Biserica l-a trecut în rândul Sfinților Părinți. Majoritatea operelor sale au fost arse de iconoclaști, dar din cele rămase se poate vedea că Sfântul Gherman a fost un mare ierarh cărturar și zelos îndreptător al credinței.

Acest comentariu are meritul de a reda tâlcuirea ortodoxă a tuturor elementelor Sfintei Liturghii și pentru perioada de după Schisma din 1054, când au apărut celelalte tâlcuiri liturgice..."

Pr. Prof. Nic. Petrescu

"Publicarea traducerii acestei lucrări așa de importante pentru teologia și viața liturgică este bine venită. Inițiativa lăudabilă a Înalț Prea Sfințitului Teofan, Arhiepiscopul Craiovei și Mitropolitul Olteniei, de a tipări o nouă ediție a acestei lucrări valoroase, în minunata traducere a vrednicului de pomenire, eruditul și distinsul profesor de seminar și clasicist, preotul Nicolae Petrescu, este o dovadă a grijii pentru instruirea slujitorilor bisericești în tainele Sfintei Liturghii și pentru catehizarea credincioșilor, care doresc să știe cât mai mult din comoara de învățături a Bisericii noastre, pentru a trăi cu toată intensitatea frumusețea celei mai înălțătoare slujbe ortodoxe și de a se bucura de roadele binefăcătoare ale Sfintei Liturghii asupra sufletelor lor".

Pr. Prof. Dr.
Nicolae D. Necula

ISBN 973-7763-07-6